

THIS BOOK IS PUBLISHED WITH THE FINACIAL
ASSISTANCE OF TIRUMALA TIRUPATI
DEVASTHANAMS UNDER THEIR SCHEME
AID TO PUBLISH RELIGIOUS BOOKS.

మణిమాల

వివిధ కావ్యాలలోని సుభాషితాలకు వ్యాఖ్య

కవిరాజు

ప్రొఫెసర్

డి. యన్. దీక్షిత్

MANIMĀLA

By D. N. DEEKSHIT

1990

Published with the financial assistance of
T. T. Devasthanams.

Copy right : Author

Copies : 1000

Price : Rs. **10/-**

Cover design : G. Daniel, Vijayawada

Copies can be had from :

D. N. DEEKSHIT, M. A.,

Lecturer in Sanskrit,

Hindu College

Guntur - 522003

Printed at :

Phone : 30537

Sripathi art printers

4/7 Brodie pet,

Guntur - 2.

దీ ది తి

ప్రొఫెసర్ ఎన్. బి. రఘునాథాచార్య
సంస్కృత విభాగం,
శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం,
తిరుపతి.

సుందరమైన సుఖాపితం అందఱికి ఆనందాన్ని పంచుతుంది. అలా అలా సహృదయ హృదయాంతరాల్లో ఎన్నో వసంతాలు నివసిస్తుంది. అవును! అది అనుభవ క్షీరసాగరంలో ఆవిర్భవించిన అమృతకలశం. అందుకే గోచరించిన వెంటనే శాంతిసుధలను మన అంతరంగాలపై వెదజల్లుతుంది. నిజమైన రత్నం సుఖాపితమే అనటం అతిశయోక్తి కానేకాదు. అందుకే ఒక మహాకవి ఇలా అంటాడు-

పృథివ్యాంత్రిణీరత్నాని
జలమన్నంసుఖాపితమ్ ।
మూఢైః పాషాణభండేషు
రత్నసంజ్ఞా విధీయతే ॥

అంత విలువైన రత్నాలను, ఎంతగానో గాలించి శ్రీ డి. ఎన్. దీక్షిత్ ఈ మణిమాలను పొందికగా కూర్చాడు. లలితలలితమైన ఈయన వ్యాఖ్యానశైలి మధురంగా మనోహరంగా ఉంది. సమాజంలో అన్నిరంగాలలో ఉన్నవారికి ఈ మణిమాల కర్తవ్యాన్ని ఉపదేశిస్తుంది. ఆపదలో అభయ

మిస్తుంది. అశాంతిలో ప్రశాంతిని ప్రసాదిస్తుంది. ఆనందంలో
 అవధులను చూపిస్తుంది. అంధకారంలో అందుబాటున మంచి
 మార్గాన్ని చూచిస్తుంది.

ఇంతమంచి శీర్షికలను ఎన్నుకొని తగిన సుఖాపితాలను
 కూర్చుకొని రమణీయంగా వ్యాఖ్యానించిన వర్తిష్టువు శ్రీ దీక్షిత్‌ను
 హృద్దంగా అభినందిస్తున్నాను. ఇలాగే సంస్కృత సాహితీ
 సౌరభాలను సహృదయుల కందించి ముందు ముందు కూడా
 అంధ్రుల అభినందనల నందుకోగలడని ఆశిస్తున్నాను.

సత్యమ్

25-11-1989

— రఘునాథాచార్య

ప్రమోదం

“సాహితీ సౌర్యభామ”

డా॥ ప్రసాదరాయకులపతి

తెలుగు శాఖాధ్యక్షులు

హిందూకళాశాల, గుంటూరు.

యువకని, విద్వాంసుడు అయిన దీక్షిత్ రచించిన రసభావ మృతీ రమణీయమైన మణిమాల చూచాను విలువ కట్టలేని మణులే అన్నీకూడా. మహర్షులు, మహాకవులు రచించిన అద్భుతమైన శ్లోకాలను, పద్యాలను వీరి వాటికి చక్కని వ్యాఖ్యానాన్ని కూర్చి శ్రద్ధాసక్తులతో సరస్వతీ పరివస్య కావించాడు రచయిత. శ్లోకాలు ఏరుకోవటంలో ఎంత శ్రద్ధ, జాగ్రత్త తీసుకున్నాడో వాటికి రచించిన వ్యాఖ్యాన వాక్య నిర్మాణంలోనూ అంత శ్రద్ధ చూపించాడు. అలంకార సుందరమైన, మనోహరమైన పద గ్రంథనము ఈ గ్రంథానికి భూషణంగా అలరారుతున్నది.

“అప్పుడప్పుడు నిట్టూర్పుల శిశిరంలో వాడిపోబోయే జీవన లతను చిగురించేసే సన్నని కోకిల కూజితం ఆశ” - ఇటువంటి వాక్యాలలో రచయిత భావుకత, వాక్యనిర్మాణ దక్షత, వ్యక్తమవుతున్నవి.

ఈ రత్న గ్రంథనంతో చేరిన శ్లోకాలు, పద్యాలు ధర్మ ప్రబోధకములు, నీతి ప్రచోదకములు, సౌందర్య దర్శకములు, అనుభూతి ప్రదములు అనే నాలుగు రకాలుగా కనిపిస్తున్నవి.

సత్యము, నిత్యము అయిన ధర్మం నీతిగా అభివ్యక్తమయ్యేటప్పుడు దాని పరిణామము ఏ రకంగా ఉంటుందో “ప్రాణహని వచ్చు వట్టన....” అనే తిక్కన వద్యానికి చేసిన వ్యాఖ్యలో స్పష్టమవుతోంది. హింస - అహింస, సత్యం - అసత్యం, వాగ్దాన పాలనము మొదలైన ధర్మ భావనలను కాలతత్వానికి అన్వయించటం చేతకాక చాలామంది పొరపాట్లు చేశారు. అటువంటి ఆయువుపట్టులైన విశేషాలు కొన్ని అక్కడక్కడ కనిపిస్తూ ఉన్నవి.

“సహసా విదధీత న క్రియాం” అనే భారవి శ్లోకానికి ఇచ్చిన వివరణ అందంగానే ఉంది. ఐతే ఆ శ్లోకం భారవి జీవితంలో ఏ విధంగా అన్వయించిందో ప్రసిద్ధమైన ఆ కథను కూడా చెప్పివుంటే ఇంకా బాగుండేది. ఈ విధంగా చెబుతూపోతే ఎంతైనా చెప్పవచ్చు ఉపన్యాసాలు చెప్పేవాళ్ళకు, పండిత గోష్ఠులలో పాల్గొనేవాళ్ళకు, ఆయా గ్రంథాలలోని మంచి పద్యాలు వెతికి చదువుకుందామనుకొనే భావుకులకు ఈ పుస్తకం ఎంతగానో పనికి వస్తుంది. ఇటువంటి సంకలనం కూర్చినందుకు దీక్షిత్ మునుసారా అభినందిస్తున్నాము.

సు ప మ

“జీర్ణమంగే సుభాషితమ్”

మంచిని బోధించవలసిన వారంతా మత్సరగ్రస్తులైతే, అధికారులు గర్వాంధులైతే, మిగిలిన వారంతా బోధలు లేక అక్రమప్రవర్తనలైతే యిక సుభాషితం గొంతులోనే శిథిలమై పోక యేమౌతుంది ?

అందుకే యీ అఘాయత్సం.

వివిధ కావ్యాల్లో ఒదిగిన సుభాషితమణుల్ని ఒక మూలగా గుదిగ్రుచ్చి వాటి వెలుగుల్ని సరళవ్యాఖ్యలో తరళితం చేయటమే యీ కృతిలక్ష్యం.

చాలా సుప్రసిద్ధమైనవీ, ఎక్కడైతూ ఉట్టంకించడానికి అనువైనవీ అయిన శ్లోకాల్ని మాత్రమే తీసుకొని వివరించాను. రెండు తిక్కనవద్దాని కూడ గుబాళించాము. ప్రతిపదార్థ జిజ్ఞాస పాఠకులకు సహజం. అందుకే ప్రతిశ్లోకానికి పదార్థవివేచన జరిగింది.

వాల్మీకి నుంచి జగన్నాథ పండితరాయలు వరకు వివిధ సంస్కృత కవులు విభిన్నకోణాల్లో నుంచి జీవితాన్ని పరిశీలించి పలికిన పసిడిమాటల తోరణమిది. హితవచనాభిలాషులై అందరూ దీన్ని ఆదరిస్తారని ఆశిస్తున్నాను.

గుంటూరు
10-1-1990

డి, యన్. దీక్షిత్

ఈ పుస్తక ప్రచురణకు ఆర్థిక సహాయ మందించిన

తిరుమల - తిరుపతి దేవస్థానము వారికి,

ఈ రచనకు నమ్మకపెరిపించి ప్రతినేలా "భారతీయ
మార్గం"లో ప్రచురించిన

శ్రీ మన్నవ గిరిధరరావు గారికి

ఈ చిన్నారి కృతిని అభినందించి ఆశీర్వదించిన

డా॥ ప్రసాదరాయకులపతి గారికి

ప్రొఫెసర్ S.B. రఘునాథాచార్య గారికి

నా శ్రేయోభిలాషులు, V.G.S. పబ్లిషింగ్ సంస్థ అధినేత

శ్రీ శిరం తామారావు గారికి

ముచ్చటగా ముద్రించిన శ్రీపతి ఆర్ట్స్ ప్రింటర్స్ వారికి,

ముఖపత్రాన్ని ముస్తాబు చేసిన మిత్రులు శ్రీ దేనియత్
గారికి

సవినయంగా

ధన్యవాదాలు

1) హితం	1
2) ఏది మార్గం?	3
3) పండితుడు	5
4) జీవనరాగం	6
5) అరుదైన గుణాలు	8
6) మాట విలువ	10
7) కార్యచూరులు	12
8) జాగరూకత	14
9) సారగ్రహణం	16
10) స్నేహమాధురి	18
11) క్షాంతిమంత్రం	20
12) సంతృప్తి	22
13) విమృశ్యకారిత్వం	24
14) అహింస	26
15) మట్టిలో మాణిక్యాలు	29
16) దాంపత్యం	31
17) ఆశ	34
18) సరిలేనివి	38

19)	గుణాలే ప్రధానం	41
20)	పన్నుల వసూళ్ళు	41
21)	పాత - క్రొత్త	46
22)	పాత విశేషం	48
23)	పరోపకారం	51
24)	క్షేత్రమహిమ	54
25)	సహృదయత	56
26)	కాలలీల	58
27)	విధివిలాసం	60
28)	క్షేమేంద్రుని రుచిరోక్తులు	62
29)	మరికొన్ని మణులు	72

మణిమాల

హితం

సులభాః పురుషా రాజన్ః సతతం ప్రీయవాదినః ।

అప్రియస్య తు పథ్యస్య వక్తా శ్రోతా చ దుర్లభః ॥

అది ఆదికవి వాల్మీకి పలికించిన హితవీణావాణి ...

హితం జీవనలతకు అమృతం, అమృతవాల కొమ్మ చివర విరిసిన పారిజాతం. అది వివేక సవనీతం అందుకే రామాయణంలో మారీచుడు హితాన్ని గురించి పలికిన మాటలు అణిముట్టాయి.

ముక్కుచెవులు తెగి, విరూపయైన శూర్పణఖ అవమాన భారంతో సోదరుడైన ఖరుని వద్దకు వెళ్ళి తనకు జరిగినదంతా చెప్పుకొంది. ఖరుడు పథ్నాలుగువేల అసురసేనతో కదనానికి కదిలాడు. అందరూ రాముని బాణాలచే హతులయ్యారు. అప్పుడు శూర్పణఖ ప్రతీకార వాంఛతో బుసలుకొడుతూ అమిత వేగంతో లంకకు వెళ్ళింది.

అన్నయైన రావణుని యెదుట సీతాసౌందర్యాన్ని వర్ణించింది. “అంతటి సౌందర్యరాశిని పొందావంటే మహేంద్రుడు కూడా నీముందు వెలవెలబోతాడు” అని ఊరించింది. అది విని వాని మనస్సు కామాతురమై కోడెనాగులా నాట్యమాడింది.

వెంటనే రావణుడు రథమెక్కి మాయావిద్యలందు చతురుడైన మారీచుని వద్దకు వెళ్ళి వాని సహాయం కోరాడు. సీతను అపహరించే విషయంలో భృత్యునిగా తన ధర్మాన్ని నెరవేర్చుమన్నాడు కాని, అంతకుముందు రాముని చేతిలో చావుదెబ్బ తిరి బ్రహ్మ జిజ్ఞాసువై జటావల్కల ధారియై గీయతాహరణై అశ్రమంలో తపస్సు చేసుకుంటున్న మారీచుడు రావణునికి హితబోధ చెయ్యాలనుకుని ముందిలా నాంది పలికాడు -

“ఓరాజా ! ఎప్పుడూ ప్రియాన్ని పలికేవారు సులభంగా దొరుకుతారు. కాని అప్రియమైన హితాన్ని చెప్పేవారు, వినేవారును యిద్దరూ దుర్లభమే”

హితం ప్రియంగా ఉండదు. అందుకే అది వినబుద్ధికాదు “చేదు నిజం”లా ! ఔషధం రుచిగా లేకపోయినా రోగనివారణ కోసం సేవించక తప్పదు కదా ! అందువలన నచ్చకపోయినా హితాన్ని చినడం, మనస్సును నొప్పించినా హితాన్ని చెప్పడం ఉత్తముల లక్షణం.

ప్రతిపదార్థం :- రాజన్ = ఓరాజ ! సతతం = ఎల్లప్పుడు, ప్రియవాదినః = ప్రియముగా పలుకునట్టి, పురుషాః = పురుషులు, సులభాః = బాగుగా దొరుకువారు, అప్రియస్య = ప్రియము కాని అనగా ఇష్టముగా ఉండని, వభ్యస్య = హితము యొక్క (హితమును), వక్త్రా = పలుకువాడు, చ = మరియు, శ్రోతా = వినువాడు, దుర్లభః = లభించరు అనగా అరుదుగా ఉండురని భావము.

ఏది మార్గం ?

తర్కోఽప్రతిష్ఠః శ్రుతయో విభిన్నాః
 నైకో ఋషిర్యస్య మతం ప్రమాణమ్ ।
 ధర్మస్య తత్త్వం నిహితం గుహాయాం
 మహాజనో యేన గతస్స పంథాః ॥

మహాభారతంలో యక్షుని చిక్కుప్రశ్నకు ధర్మరాజుచ్చిన సమాధానం అది.

యక్షుడు పుంఖానుపుంఖంగా ప్రశ్నల వర్షం తురిపిస్తున్నాడు. ధర్మరాజు తడుముకోకుండా సమాధానాలు చెబుతున్నాడు. అందుకే అతను “యుధిష్ఠిరుడు”. యుద్ధంలో, జీవన యుద్ధంలోను స్థిరత్వం కలవాడు చివరగా యక్షుడు నాలుగు ప్రశ్నలడిగాడు - “ఎవడు ఆనందించగలుగుతాడు? లోకంలో అద్భుతమేమిటి? ఏది సరైన మార్గం? ఏది వార్త? వాటిలో మూడవ ప్రశ్నకు సమాధానం ఇది -

సూక్ష్మమైన ధర్మ స్వరూపం గుహలోపల దాగి ఉన్నది. అనగా నిగూఢమైనది. అయితే ఆ ధర్మ స్వరూపాన్ని తెలుసుకోనేదెలా? ఈహించుదామా? ఈహ స్థిరమైనది కాదు. శ్రుతుల్ని ఆశ్రయించుదామా? శ్రుతులు అనగా వేదాలు విభిన్నమర్గాలను బోధిస్తున్నాయి. పోనీ ఋషి అభిప్రాయాన్ని అనుసరించుదామా అంటే వివిధ ఋషులూ.... విభిన్న మతాలూ... మరి ధర్మసాధాన్ని చేరే మార్గమేది? ఆ సమస్యకు ధర్మరాజు చెప్పిన

పరిష్కారం రమ్యమైనది. “ఎక్కువ మంది నాడు, మార్గం”.

ప్రతి-స్పృతిపురాణాది వాఙ్మయాన్ని కలగ జేసి భోధల్ని భావించి జీవనధోరణులను అనుసరించు స్వరూపాన్ని దర్శించిన మహాపురుషులు సాగిన ముందు మందికి అనుసరణీయమౌతుంది. “ఎటు పోవాలి ? రించాలి” అనే సందేహం కలిగినప్పుడు పదిమంది నువ్వు నడు, అధిక జనులు ఆచరించేదాన్ని నువ్వు అదే ధర్మం.

ప్రతి పదార్థం :- తర్కః = ఉహ, అప్రతిష్ఠః = ప్రతయః = పేదవాక్యములు, విభిన్నాః = విభేదములు, యస్య = ఎవని యొక్క, మతం = అభిప్రాయము, ప్రప్రమాణికమో, ఋషిః = అటువంటి ఋషి, సై కః = కాదు, అనగా చాలమంది ఋషులున్నారు. (అంధర్మస్య = ధర్మము యొక్క, తత్త్వం = స్వరూపము, యాం = గుహలో, నిహితం = ఉంచబడినది అనగా మైనది, యేన = దీనిద్వారా, మహాజనః = అధికజనులు అవెళుతారో, సః = అది, పంథాః = మార్గము.

పండితుడు

అశోచ్యానన్వశోచ స్త్వమ్
ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే ।
గతాసూనగతాసూంశ్చ
నానుశోచన్తి పండితాః ॥

అది శ్రీకృష్ణుడు ఉదిన ఉపదేశము రళి ...

కరుణేత్ర రణరంగసిమలో ఆటు కొరవసేన.... ఇటు పొండవసేన రెండు సేనల నడుమ అర్జునుడు విలపిస్తున్నాడు. “గురువులు, బంధువులు, ఆప్తులు, మిత్రులైన వీరినందరిని చంపి ఆ నెత్తుడికూటితో యెలా భోగాల్ని అనుభవింపగలను ? ఓ కృష్ణా ! నీకు శిష్యుణ్ణి, నిన్ను శరణు వేడుతున్నాను. నాకు శ్రీయోమార్గాన్ను పదేశించు.

అది విని కృష్ణభగవానుడు చిరునవ్వులు చిందిస్తూ యిలా పలికాడు -

“ఓ అర్జునా ! నువ్వు దుఃఖింపదగని వారిని గురించి దుఃఖించావు, పై గా ఎంతో తెలివిగా మాట్లాడుతున్నావు. మరణించిన వారిని గురించి కాని, జీవించియున్న వారిని గురించి కాని దుఃఖింపని వారే పండితులు”.

సామాన్యంగా పండితులంటే శాస్త్రవైదుష్యం కలవారని లోకంలో వాడుక. కాని ఎవరికొరకును, దేని కొరకును సుఖాన్ని,

దుఃఖాన్ని పొందక, పొందినను వ్యక్తం చేయక నిగ్రహించు
కొనగలవాడే పండితుడు. మనఃస్థైర్యాన్ని పొందాలి ! అటుపై న
అత్మజ్ఞానానికి వెలుగుబాటలు జేసుకొని సాగిపోవాలి ! అప్పుడే
“పండితుడ”నే పదం సార్థకమౌతుంది.

ఈ క్లోకం గీతాశాస్త్రమహామంత్రానికి బీజం వంటి దండారు.
గీతాసారమంతా యిందులోనే యిమిడి ఉంది.

ప్రతిపదార్థం :- త్వం = నీవు, అశోచ్యాన్ = శోకించదగని
వారిని గూర్చి, అన్యశోచః = శోకించితివి, చ = మరియు, ప్రజ్ఞా
వాదాన్ = బుద్ధివాదముతో కూడిన మాటలను, భాషసీ = మాట్లాడు
చున్నావు, పండితాః = పండితులు, గత + అనూన్ = ప్రాణము
అను కోల్పోయిన వారిని గూర్చి, చ = మరియు, అగతానూన్ =
మరణించని వారిని గూర్చి అనగా జీవించియున్న వారిని
గూర్చి, న అనుశోచన్తి = దుఃఖింపరు.

జీవనరాగం

సుఖం హి దుఃఖాన్యనుభూయ శోభతే

ఘనాంధకారాదిప దీపదర్శనమ్ ।

సుఖాత్తు యో యాతి దశాం దరిద్రతామ్

స్థితః శరీరేణ మృతః స జీవతి ॥

అది భాసుని “చారుదత్త” నాటకంలో మెరిసిన ఒక అనర్థ
రత్నం....

చారుడత్తుడు గొప్ప వాణిజ్యపేత. అతను తన అనంత మైన సంపదను అదిగిన వానికి లేదనకుండా దానంచేశాడు. చివరకు దరిద్రుడయ్యాడు. మనస్వి కాజట్టి దారిద్ర్యంలోని అనుభవాల్ని అర్థహృదయంతో మనకు అందించాడు.

ఒకనాడు చారుడత్తుడు తన మిత్రుడైన అత్తేయునితో మనసు విప్పి మాట్లాడుతూ తన జీవన చక్రం వేసిన సుఖ దుఃఖాల సుద్రుల రహస్యాన్ని వివరించాడు.

“దుఃఖాల తరువాత వచ్చే సుఖం చీకటి నుండి దివ్యల వెలుగులోనికి అడుగుపెట్టటం వంటిది. ఇది మధురానుభూతి. సుఖం నుండి దారిద్ర్యంలోనికి దిగజారిన వాడు జీవన్మృతుడు.

కష్టాల సముద్రాన్ని ఈది ఈది అలసిపోయి హఠాత్తుగా కళ్ళముందు కనిపించిన సుఖతీరం చేరటం చెదరిపోని ఒక తీయని అనుభూతి. సుఖాలలో పిలలాడి మైమరచిన వేళ ఒక్కసారి కష్టాల లోయల్లో పడిపోవటం . ఆ! అది ఊహకే భయంకరమైనది....

అందువలన నరుడా : సుఖం వచ్చినా, దుఃఖం వచ్చినా చలించకు ! సమస్థితిలో జీవనరాగం ఆలపించు !

ప్రతిపదార్థం :- దుఃఖాని = దుఃఖములను, అనుభూయ = అనుభవించి, సుఖం = సుఖము, మన + అంధకారాత్ = దిట్టమైన చీకటి నుండి, దీపదర్శనమ్ + కవ = దీపపు వెలుగును చూచు నట్లు, శోభతే = ప్రకాశించును (ఒప్పును), తు = కాని, యః =

ఎవడు, సుఖాత్ = సుఖమునుండి, దరిద్రతాం దశాం = దారిద్ర్య దశను, యూతి = పొందునో, సః = అతడు, శరీరేణ = దేహముతో స్థితః = ఉన్నప్పటికీ, మృతః = మృతుడై, జీవతి = బ్రతుకును అనగా మరణించిన వానివలె విలువను కోల్పోయి బ్రతుకు చుండును.

అ రు దై న గుణా లు

జ్ఞానే మౌనం క్షమా శక్తౌ త్యాగే శ్లాఘావిపర్యయః ।

గుణాః గుణానుబంధిత్యాత్ తస్య సప్రసవాః ఇవ ॥

అది కాశిదాసమహాకవి మంజుల వాగ్విలాసం....

“రఘువంశ” మహాకావ్యం రఘువంశరాజుల జీవన చరిత్రలకు మణిదర్పణం. రఘువంశం ఉదాత్తగుణరత్నకోశం. ఆ మహనీయుల్లో దిలీపుడు సుప్రసిద్ధుడు. ఆయన పరిపూర్ణ వ్యక్తిత్వం కలిగిన రాజసింహం. వాని వ్యక్తిత్వంలోని కొన్ని విశేషాల్ని భావితరాలకు విలువైన కానుకలుగా కవి అక్షరకోశంలో పొందుపరిచాడు.

“తన జ్ఞానాన్ని ప్రకటించటంలో మౌనం, శక్తిని ప్రదర్శించటంలో సహనం, త్యాగవిషయంలో అత్యస్తుతి లేక పోవటం - ఈ గుణాలన్నీ దిలీపునియందు తోబుట్టువుల లాగా పరస్పరం అనుబంధాన్ని కలిగివున్నై”.

అవసరమైన వేళల్లో మన పరిజ్ఞానాన్ని ప్రకటించాలే తప్ప దానికోసం ఆరాటపడరాదు. దానివల్ల మరికొన్ని ఆపదల్ని కొని తెచ్చుకుంటాం, వసంతం వచ్చేదాక కోకిల గొంతుముడి విన్నతుందా ?

అలాగే తన సామర్థ్యాన్ని ప్రకటించుటలో సహనం కావాలి. అవను దొరికినప్పుడు మన సామర్థ్యాన్ని అవిష్కరించటం వివేక మౌతుంది. త్యాగాలు చేసి ఉపారా చాటుకోరాదు. “న దత్త్యా బ్రూయాత్” అని మనువు మాట దానం చేసి చెప్పకోరాదని అభిప్రాయం.

ముచ్చటైన ఈ పూడు గుణాల్లో (మౌనం, క్షమ, శ్లాఘా విపర్యయం) అంతర్వాహినిగా “వినయ” ముంది. అహంకారం శిథిలమైన హృదయసీమలో “వినయం” చిగురిస్తుంది. అప్పుడు మనిషి ఋషిగా పరిణమిస్తాడు, బ్రతుకుతాడు

ప్రతిపదార్థం :- జ్ఞానే = జ్ఞానము నందు, మౌనం = మౌనము, శక్తై = శక్తి విషయమున అనగా సామర్థ్యమును ప్రదర్శించుట యందు, క్షమా = సహనము, త్యాగే = త్యాగ గుణమున, శ్లాఘావిపర్యయః = అత్యున్నతి లేకపోవుట, తన్య = ఆదితీపుని యొక్క గుణాః = జ్ఞానం, శక్తి, త్యాగం అనుగుణములు, గుణ + అనుబంధిత్వాత్ = మౌనం మొదలైన గుణములతో కలిసి ఉండుట వలన, సప్రసవాః ఇవ = తోబుట్టువుల వలె (ఒప్పినవి).

మాట విలువ

తాకికానాం హి సాధూనామర్థం వాగనువర్తతే ।

ఋషీణాం పునరాద్యానాం వాచమర్థోనుధావతి ॥

అది భవభూతి వలుకు బంగారం....

“ఉత్తరరామచరితం” అనే నాటకంలో వెలసిన దృశ్యమిది -

శ్రీరాముని పట్టాభిషేకమైంది. చూడటానికి వచ్చిన హితులు బంధుమిత్రులు, మహర్షులు అందరూ తమతమ ప్రదేశాలకు వెళ్ళి పోయారు. కులగురువైన వసిష్ఠుడు, కౌసల్య మున్నగు రాజ మాతలు ఋశ్యశృంగుని యాగాన్ని చూడటానికి వెళ్ళారు. ఇక అయోధ్యానగరంలో అంతఃపురంలో శ్రీరాముడు, నిండుచాలా లైన సీత ఉన్నారు.

అప్పుడు ఋశ్యశృంగుని ఆశ్రమం నుండి వచ్చిన అష్టా వక్రుడను ముని రాముణ్ణి సమీపించి వసిష్ఠుని ఆశీస్సును “సీత వీరప్రసవ అగుగాక!” అని వినిపించాడు. ఆ ఆశీస్సును మాలా పరిమళం చేత పులికితగాత్తుడైన రాముని మదిలో మెదిలిన భావతరంగమిది -

“సామాన్యులైన సాధువుల వాక్కు అర్థాన్ని అనుసరించి ప్రసరిస్తుంది. కాని మహనీయులైన మహర్షుల వాక్కును అర్థమే అనుసరిస్తుంది.”

సత్యసంధులైన సాధువులు అర్థవంతంగా పలుకుతారు. అది సహజం. కాని వశ్యవాక్కులు, మహిమాన్వితములైన మహర్షులు పలికింది సార్థకమౌతుంది. వారి వాక్కు యేనాడూ వ్యర్థం కాదు వాగ్దత్తమైన శక్తి అటువంటిది. ఆ శక్తిని సాధించటానికి తొమ్మిది మార్గాలు “మితభాషణం”

మితంగా మాట్లాడు :

అప్పుడు నీ మాట వెలుగుబాట అవుతుంది.

ప్రతి పదార్థం :- లౌకికానాం = లౌకవ్యవహారమునకు అనుగుణముగా ప్రవర్తించునట్టి, సాధూనాం = సాధువుల యొక్క, వాక్ = వాక్కు, అర్థం = అర్థమును, అనువర్తతే = అనుసరించును, పునః = మరల (ఇక్కడ “కాని” అను అర్థము చెప్పకొనవలెను) అద్యానాం = అగ్రగణ్యులైన, ఋషీణాం = ఋషుల యొక్క, వాచం = వాక్కును, అర్థః = అర్థము, అనుధావతి = అనుసరించును.

కార్యశూరులు

ప్రారభ్యతే న ఖలు విఘ్నభయేన నీచైః
ప్రారభ్య విఘ్ననిహతా విరమంతి మధ్యాః ।
విఘ్నైః ముహూర్ముహూరపి ప్రతిహన్యమానాః
ప్రారబ్ధ ముత్తమజనాః న పరిత్యజంతి ॥

అది భర్తృహరి సుఖాషిత రత్నదీపిక ..

జీవనమొక ప్రయాణం. లక్ష్యం లేని జీవితం గమ్యం లేని ప్రయాణం. ఉదాత్తమైన లక్ష్యం కోసం పయనించే మానవుని జీవనమార్గంలో ఎన్నెన్ని దొంగలు ! ముళ్ళపొదలు ! వాగులు ! రాళ్ళసుట్టలు ...! అదంతా విఘ్నాల వైచిత్ర్యం. అవన్నీ దాటుకుంటూ ముందుకు సాగితే, ఫలించిన కలల బంగరు వెలుగుతో విహరించవచ్చు, ఈ భావమే పై క్లోకం పలికిన కవిహృదయంలో యిలా పరిమళించింది -

“అధములు ముందే విఘ్నాలు కలుగుతాయేమో అని భయపడి పనుల్ని ప్రారంభించరు. ఇక కొందరు పనుల్ని ప్రారంభించి విఘ్నాలు కలుగగానే నిరమించుకుంటారు. వారు మధ్యములు, ఉత్తములు అలా కాదు. ఎన్ని విఘ్నాలకలిగినా ప్రారంభించిన పనుల్ని విడచిపెట్టక పూర్తి చేస్తారు”.

ఊర్భాటంతో ప్రారంభించి విష్ణులతో పోరాడ లేక మధ్య
లోనే వనుల్ని విడచిపెట్టే మధ్యముల్ని ఆరంభశూరులంటారు.
వారి జీవితం ఈగినలాటల ఈయ్యాల. సమాజ-అభ్యున్నతికి,
దేశప్రగతికి కార్యశూరులు కావాలి. కార్యశూరులుగా వెలుగొంద
టానికి దృఢసంకల్పం కావాలి. దృఢ సంకల్పానికి ఈపిరి
మనఃస్థైర్యం. కాబట్టి ముందు దాన్ని సాధించు, తర్వాత ముం
దుకు అడుగు వెయ్యి.

ప్రతిపదార్థం :- నీచైః = నీచుల చేత, విఘ్నభయేన =
విఘ్నముల వలన భయము చేత, న ప్రారభ్యతే ఖలు =
(కార్యము) ప్రారంభింపబడుట తేదు కదా!, మధ్యాః = మధ్య
ములు. ప్రారభ్య = ప్రారంభించి, విఘ్ననివారణః = విఘ్నము
లచే బాధింపబడినవారై, విరమన్తి = విరమించుచున్నారు,
ముహూః + ముహూః = మాటిమాటికిని, విఘ్నేః = విఘ్నములచే,
ప్రతిహన్యమానాః అపి = బాధింపబడుచున్నప్పటికి, ఉత్తమ
జనాః = ఉత్తములు, ప్రారబ్ధం = ప్రారంభించినదానిని, న
పరిత్యజన్తి = విడచి పెట్టరు.

జాగరూకత

ఉపాయమాస్థితస్యాపి నశ్యంత్యర్థాః ప్రమాద్యతః ।

హన్తి నోపశయస్థోపి శయాలుః మృగయుః మృగాన్ ॥

అది “మాఘ” మహాకవి కట్టిన అక్షరమణితోరణం....

“విపపాలవధ” కావ్యప్రాంగణంలోని దృశ్యమిది -

అది ద్వారక. శ్రీకృష్ణలీలలకు మనోహరవేదిక. అప్పుడే నారదుడు వచ్చి వెళ్ళాడు. “దుష్టుడైన శిశుపాలుణ్ణి త్వరగా తుదమ్ముట్టించాలి” అని మహేంద్రుని సందేశాన్ని కృష్ణునిచెవిలో ఊది వెళ్ళాడు. ఇంతలో ఇంద్రప్రస్థపురం నుండి ధర్మజుని ఆహ్వానం అందింది. “రాజసూయయాగానికి రమ్మ”ని. కృష్ణుడు సందిగ్ధావస్థలో పడ్డాడు. “శిశుపాలుణ్ణి వధించటానికి చేదిదేశం వెళ్ళాలా ? లేక అస్తులు జరుపుకునే రాజసూయానికి వెళ్ళాలా ?” వెంటనే కృష్ణుడు అన్నయైన బలరామునితో, పిన తండ్రి మరియు ప్రధాన సచివుడైన ఉద్ధవునితోను రహస్య సమావేశం జరిపాడు. అప్పుడు ఉద్ధవుడు చేసిన ఉపదేశమాలిక లోని ఒక పువ్విది.... ఆ పువ్వులో పరిమళించిన ధర్మహృదయ మిది....

“ఎంత ఉపాయం కలవానికై నా అజాగ్రత్త వలన ప్రయోజనాలు నశించిపోతాయి. అది ఎంతటి వివేకవంతునికై నా

తప్పదు. అంటే ఏకాగ్రత ముఖ్యమన్నమాట ! నిద్రాశువైన
 పేటగాడు చాటుగా మాటు వేసి వున్నా జంతువుల్ని చంపలేడు,
 నిద్ర వాని దిట్టతనాన్ని నిష్ఫలం చేస్తుంది. అలాగే నైపుణ్యం
 గలవాడైనా జాగ్రత్త లేకపోతే లక్ష్యసాధకుడు కాలేడు.”

ప్రతిపదార్థం:- ఉపాయం=ఉపాయమును, అస్థితన్య +
 అపి =పొందిన వాడైనను (ఉపాయముతో కార్యములను
 సాధించు వాడైనను), ప్రమాద్యతః = జాగ్రత్త లేని వాని
 యొక్క, అర్థాః = ప్రయోజనములు. నశ్యన్తి=నశించుచున్నవి;
 శయాలుః = నిద్రాశువు, మృగయుః=పేటగాడు, ఉపశయస్థః +
 అపి = మాటువేసి ఉన్నవాడైనప్పటికి (ఉపశయమనగా మృగ
 ములు పోవు మార్గమున పేటగాడు పొంచి దాగుకొని యుండు
 గుంట), మృగాన్ = మృగములను, న హన్తి = చంపలేడు.

సారగ్రహణం

అనన్తశాస్త్రం బహు వేదితవ్యమ్
అబ్బశ్చ కాలో బహవశ్చ విఘ్నాః ।
యత్సారభూతం తదుపాసితవ్యమ్
హంసో యథా కీరమిహంబుమిశ్రమ్

అది “విష్ణుశర్మ” మూటగట్టిన వరహాల మాట....

అనగనగా దక్షిణాదిన ఒక జనపదం ఉండేది. దానిపేరు మహాలారోవ్యం. దాన్ని “అమరశక్తి” అనే రాజు పాలిస్తూండే వాడు. ఆయనకు ముగ్గురు కొడుకులు. వారు ముగ్గురూ వెంపలి చెట్టుకు నిచ్చెన వేసేటంతటి వరమమూర్ఖులు. చదువు అబ్బలేరు. రాజకుమారులు కొబ్బి భోగలాలసులయ్యారు. కాలం ఆగదు కదా! రాజు ముదుసలి అయ్యాడు. కుమారుణ్ణా యుక్తవయస్కులయ్యారు.

“విద్యాగంధం లేని తన కుమారులు తన తర్వాత రాజ్య పాలన చేయగలరా?” అని రాజు చింతించసాగాడు. వివేక హీనులైన తన పుత్రుల్ని తల్చుకొని తణ్చుకొని వ్యధాభరిత హృదయంతో అమరశక్తి తనకు అప్పడైన మంత్రి “సుమతి”ని ఒక ఉపాయం చెప్పమని అడిగాడు. అప్పుడు సుమతి సకల శాస్త్ర పారంగతుడైన విష్ణుశర్మ ఒక్కడే రాజకుమారుల్ని వివేక

వంతులుగా తీర్చిదిద్దగలడని తెలిపాడు వారి కిద్యాభ్యాసానికి సులువైన మార్గాన్ని కూడ యిలా సూచించాడు -

“ఏ శాస్త్రమైనా అనంతమైనది. అందు తెలుసుకొన వలసింది చాలా ఉంటుంది. కాని మనకున్న కాలం అంటే వయస్సు చాల తక్కువ. అందునా అనేకవిఘ్నాలు ఎదురౌతాయి. కాబట్టి నీటితో కలసిన పొలముండి పొలము మాత్రమే గ్రహించు హంస లాగ శాస్త్రాల నుండి సారభూతమైన విషయాన్ని మాత్రం గ్రహించాలి, వివేకవంతుడు కావాలి”.

ఈ మార్గంలోనే విష్ణుశర్మ సకలశాస్త్రాల సారాన్ని కథల రూపంలో రాజకుమారులకు అందించాడు. ఆ కథలే “పంచతంత్ర” కథలు

ఆ పంచతంత్ర కథలే ప్రపంచ సారస్వతాకాశంలో విమల తారకలై వెలుగుల్ని వెలారుస్తున్నాయి.

ప్రతిపదార్థం :- అనంతశాస్త్రం = అంతులేని విషయాలతో కూడిన శాస్త్రము (ఏ శాస్త్రమైనా అనంతమే), వేదితవ్యం = తెలుసుకొనవలసినది, బహు = చాల (ఉన్నది), కాలః = కాలము, అల్పః = అల్పమైనది, చ = మరియు, విఘ్నః = విఘ్నములు బహవః = చాల (కలవు), యత్ = ఏదై తే, సారభూతం = సారమైనదో, తత్ = అది, ఉపాసితవ్యం = పొంద దగినది, యథా = ఎట్లనగా, అంబుమిత్రం = నీటితో కూడిన, క్షీరమ్ = పొలము, హంసః = హంస (గ్రహించునట్లు).

స్నేహమాదురి

అరంభగుర్వీ కయితీ క్రమేణ
లఘ్వీ పురా వృద్ధిముపైతి వశాత్ ।
దినస్య పూర్వార్థ పరార్థ భిన్నా
భాయేవ మైత్రీ ఖలనజ్జనానామ్ ॥

“సృష్టిలో తీయనిది స్నేహమేనోయ్” ! నిజం ... ! తోటి వారి మనసునెరిగి మనలుకోవడాన్ని నేర్పే విద్య స్నేహకళ అంతరాలు తేని ఆనందరసధుని స్నేహమయ జీవనం. అట్టి స్నేహాన్ని చిరకాలం రక్షించుకోవటం సంస్కారవంతుల లక్షణం. ఆ భావాన్ని భర్తృహరి యిలా వివరించాడు —

“దుష్టుల స్నేహం పగటి పూర్వార్థంలో ప్రసరించే నీడ వంటిది. అంటే - ఉదయాన పెద్దదిగా ప్రారంభమైన నీడ మధ్యాహ్నం వేళకు క్రమక్రమంగా క్షీణించి పోతుంది. అలాగే దుష్టుల స్నేహం కూడ మొదట ఘనంగా ఉంటుంది. రోజులు గడుస్తున్న కొద్దీ విభేదాలతో, ఈర్ష్యా ద్వేషాలతో వారి స్నేహ సౌధం బీటలు వారి పోతుంది.

కాని సత్పురుషుల మైత్రి అలా కాదు. అది పగటిపూట ఉత్తరార్థంలో ప్రసరించే నీడవంటిది. అంటే - మధ్యాహ్నం

నుండి సాయంత్రం వరకు గల సమయంలో నీడ క్రమంగా వృద్ధి చెందుతుంది. అలాగే మంచివారి స్నేహం కూడ మొదట అల్పంగా, ఆర్భాటరహితంగా ఉన్నా, తర్వాత దినదినాభివృద్ధి చెందుతూ పవిత్ర భావనలతో, కుభకామనలతో సుదృఢమై సుందరమై అలరారుతుంది, ఆదర్శప్రాయమౌతుంది.

నీటి బుడగ వంటి స్నేహం వద్దు. వాడిపోని, వసి వాడని వెన్నలాంటి మధురమైన మైత్రీ కావాలి. కృత్రిమ్యం స్నేహదురుణమైనప్పుడే విశ్వశాంతి శతపత్రపద్మమై పరిమళిస్తుంది.

ప్రతిపదార్థం :— ఖల సజ్జనానాం = దుష్టుల యొక్క, సత్పురుషుల యొక్కయు, మైత్రీ = స్నేహము, దినస్య = పగటి యొక్క, పూర్వ + అర్ధ = మొదటి సగభాగమందు (మధ్యాహ్నము వరకు), పర + అర్ధ = రెండవ సగభాగమందు (మధ్యాహ్నము నుండి సాయంత్రము వరకు), భిన్నా = భేదము కలిగిన, ఛాయా + ఇవ = నీడవలె, ఆరంభగుర్వీ = మొదట పెద్దది, క్రమేణ = క్రమముగా, క్షయిణీ = క్షీణించునది, పురా = మొదట లఘ్వీ = చిన్నది, పశ్చాత్ = పిమ్మట, వృద్ధిం = అభివృద్ధిని, ఉపైతి = పొందును.

కై నిమంత్రం

దుర్జన వదన వినిర్గత వచన భుజంగేన సజ్జనో దష్టః ।

దౌషధశతైః అసాధ్యైః చికిత్సయైః జాంతి మంత్రేణ ॥

అది రాజకవియైన సుందరపాండుని రమ్యోక్తి

కీర్తి శ. రేవ శతాబ్దికి పూర్వదైన సుందరపాండుడు మధురానగరాధీశుడు, వివిధశాస్త్ర నిష్ణాతుడు. బహుగ్రంథ నిర్మాత, ఆయన గ్రంథాలలో వ్రాసిందైన “నీతిద్విపష్టికా” జీవితపు విలువల్ని వివరించే మధుర వాక్యాల మంజూషిక. అందులోని ఒక మణి యిది.

“దుష్టుని నోడినుండి వెలువడే దుర్వచనాల విషసర్పాలకు సజ్జనుడు బలి భౌతున్నాడు. ఆ పాముకాటుకు మందులేవీ లేవు. దానికి సహనమే సరియైన మంత్రం. అదే తిరుగులేని చికిత్స”.

నిజమే. “లోకమా : భుజంగానీక వల్మీకమా !” అని ఒక కవి అన్నట్లు దుష్టులెప్పుడూ విషసర్పాల వలె బుసకొడుతూ సజ్జనుల మానససరోవరాలలో విషం క్రక్కి కణాపితం చెయ్యాలని వ్రాయుత్పిస్తూనే ఉంటారు. కాని సజ్జనుని సహనం దివ్యోషధం లాగ పనిచేస్తుంది. ప్రభావశాలి యైన శ్రీకృష్ణుడు కూడ శివు

పాటుని అగడాల్ని సహించి సహించి తురకు వానిని తుద
ముట్టించాడు.

“ఓర్పు సాత్త్వికతకు సంకేతం. అది సామర్థ్యానికి నెచ్చెలి
ఓర్పు నేర్పుకు నెయ్యం”.

ప్రతిపదార్థం:- దుర్జన = దుష్టుని యొక్క, వదన = ముఖము
నుండి, వినిర్గత = వెలువడిన, వచన = మాట అనెడు, భుజం
శీన = సర్పముచేత, దష్టః = కరచబడిన, సజ్జనః = సత్పురుషుడు,
ఔషధశత్రైః = వందల కొలది మందుల చేతనైనను, అసాధ్యః =
చికిత్సచేయుటకు సాధ్యుడు కానివాడై, క్షాంతిమం తేన = సహన
మనే మంత్రముచేత, చికిత్సితే = చికిత్స చేయబడుచున్నాడు.

సంతృప్తి

మూఢ ! జహీహి ధనాగమతృష్టామ్
 కురు తనుబుద్ధే : మనసి వితృష్టామ్ ।
 యల్లభసే నిజకర్మపాత్రమ్
 విత్తం తేన వినోదయ చిత్తమ్ ॥

జగద్గురువులైన శ్రీ ఆదిశంకరుల లలితాదేశ కళాభూతం అది.

ధన + ఆగమతృష్టాం అంటే ధనవింకా రావాలనే తృప్తిను, జహీహి అంటే విడచిపెట్టు అని భగవత్పాదుల బోధ. “డబ్బింకా రావాలి, డబ్బింకా రావాలి” అనే అనంతమైన తృప్తి అంటే దాహం మానవుణ్ణి ఏ ఆకృత్యానికై నా ప్రేరేపిస్తుంది.

సాధారణంగా కోరికలు రెండు విధాలుగా ఉంటాయి అవి సహజమైనవి, కృత్రిమమైనవి.

సహజములైన కోరికలు అవసరాలను దాటిపోవు. ఆకలి సహజమైన కోరిక, దాహం సహజమైన కోరిక. తగినంత అన్నం తింటే ఆకలి తీరుతుంది. నీరు త్రాగితే దాహం పోతుంది. కాని కృత్రిమములైన కోరికలు అలాకాదు. పదవీవ్యామోహం, స్త్రీ వాంఛ మొదలైన భోగకాంక్షలు మనస్సులో అనంతంగా ఉద్భవిస్తూనే ఉంటాయి. అగ్నిలో ఆజ్యం పోస్తే అదింకా ప్రజ్వరిల్లు

తుంది అలాగే కృత్రిమ వాంఛలుకూడ తీర్చుకున్న కొద్ది, అవి
ఉపశమించఁజూపొగా యింకా యింకా వృద్ధిచెందుతూనే ఉంటాయి.
అడ్డకామాలు ప్రతిమించితే అనర్థహేతువులు. అందుకే ఆదిశంకరు
లిలా హెచ్చరించారు—

“ఓ అల్పబుద్ధీ ! మనస్సులో తృప్తికు తాపవ్వకు. నీ
ప్రమకు లభించిన ధనంతో హాయిగా జీవించు. మనస్సులో
సంతృప్తిని నిలుపు !

అదే సుఖజీవన మార్గం !

అప్పుడే య.లపై స్వర్గం !

ప్రతిపదార్థము : — తనుబుద్ధీ ! = అల్పమైన బుద్ధిగల,
మూఢ = మూర్ఖుడా !, ధన + ఆగమతృప్తిష్టాం = ధనము రావలె
ననెడి కోరికను, జహీహి = విడుపుము, మనసి = మనస్సునందు,
వితృష్టాం కురు = సంతృప్తిని పొందుము, నిజకర్మ +
ఉపాత్తం = తనకర్మలచే సంపాదించబడిన, యత్కీచిత్తం = ఏ
ధనమును, లభసే = పొందెదవో, తేన = దానిచే, చిత్తం =
మనస్సును, వినోదయ = అలరింపజేసు కొనుము.

విమ్మ శ్య కారిత్వం

సహసా విదధిత న క్రియామ్

అవివేకః పరమాపదాం పదమ్ ।

వృణతే హి విమ్మశ్యకారిణమ్

గుణలుభాః స్వయమేవ సంపదః ॥

భవ్యకవితాభాస్కరుడైన “భారవి” మహాకవి వెలయించిన పదమాలిక యిది.

“కిరాతాద్జునీయమ్” అనే మహాకావ్యంలోని సన్నివేశం యిది.

జూదంలో ఓడిన పొండవులు కానల్లో కోనల్లో కటిక చీకట్లలో బాధలు పడుతూ బరువుగా కాలాన్ని గడుపుతున్నారు. రాజనీతి ప్రకారం ధర్మరాజు ఒక వనేచరుణ్ణి హస్తినాపురం పంపాడు. శత్రువుల పరిపాలనా విశేషాల్ని రహస్యంగా తెలుసుకొని రమ్మన్నాడు. కొంతకాలం తర్వాత వనేచరుడు ద్వైతవనంలో వున్న ధర్మరాజును కలుసుకున్నాడు. సుయోధనుడు రాజ్యాన్ని చాల సమర్థవంతంగా పరిపాలిస్తున్నాడని చెప్పి విశేషాల్ని వివరించి వెళ్ళిపోయాడు. అదంతా విన్న ద్రౌపది ధర్మరాజును ఎత్తిపొడుపు మాటల్లో ఉద్దేశింపజేయాలని ప్రయత్నించింది. “నువ్వు వేసిన తప్పుటడుగు వల్లనే మేమింత దుర్దశను అనుభవిస్తున్నాం” అన్నది.

వెంటనే భీమసేనుడందుకొని “ప్రతీకారం తీర్చటమే పురుష లక్షణం” అంటూ కన్నెఱ్ఱజేశాడు. యుద్ధానికి సన్నద్ధులు కావడమే కర్తవ్యమని గర్జించాడు ఆ మాటలన్నీ ప్రశాంతంగా విని ధర్మరాజు ప్రసన్నదృక్కులతో పొంచాలివైపు తిరిగి యిలా అన్నాడు —

“ఏ కార్యాన్నైనా అనుకున్న వెంటనే చేయరాదు. ఆలోచన ఆచరణలోనికి రావటానికి ముందు మంచి చెడుల వివేచన అవసరం. అట్టి వివేచన లేకపోతే ఎన్నో అసర్థాలు కలుగుతాయి. గుణాలను ప్రేమించే సంపదలు వివేకశీలుణ్ణి స్వయంగా వచ్చి వరిస్తాయి”.

“విమృశ్య” అనగా బాగుగా విచారించి, “కరోతి” అనగా చేయువాడు - “విమృశ్యకారి”. ఆలోచించి అడుగుపెడి వాడన్న మాట !

విమృశ్యకారిత్వం విజయానికి ఉత్తమమార్గం.

ప్రతి పదార్థం :- సహసా = వెంటనే, క్రియాం = పనిని, న విదధిత = చేయరాదు, అవివేకః = మంచి - చెడులను గూర్చి ఆలోచించక పోవుట, ఆపదాం = ఆపదలకు, వరం పదం = ప్రముఖస్థానము (అనగా కారణము), గుణలుభ్తాః = గుణములందు ప్రీతిగల, సంపదః = సంపదలు, విమృశ్యకారిణం = ఆలోచించి పనులు చేయువానిని, స్వయం ఏవ = స్వయముగానే, వృణతే = వరించును.

ప్రాణహాని వచ్చుపట్టున, సర్వధ
నాపహార వేళయందు నడపు
సత్యమనృత మండ్ర సత్యంబు సూనృత
మని పరిగ్రహింతురార్యజనులు.

అది తీయందనాల తిక్కన భారతి ..

కురుక్షేత్ర మహాసంగ్రామంలో ఒకరోజు ధర్మరాజు కర్ణుని చేతిలో పరాభూతుడయ్యాడు. అవమానభారంతో కుమిలిపోతున్నాడు. ఆరోజు కర్ణుని విజృంభణాన్ని చూసి జంకిన అర్జునుడు కూడ శిబిరాన్ని చేరుకున్నాడు. అది తెలిసి ధర్మరాజు మరింత వ్యధతో ముందువెనకలాలోచించక “తమ్ముడా! భయపడి పారి వచ్చావా? నీ గాండీవాన్ని కృష్ణునికి ఎరవుగా యిచ్చినా బాగుండేది. అతనే శత్రువుల్ని తుదముట్టించేవాడు” అని పరుషంగా వలికాడు.

అది విని పార్థుడు తోకపై లేచిన త్రాచులా ఉగ్రుడై అన్నపైకి కత్తిదూయబోతుండగా కృష్ణుడతన్ని నివారించాడు. కొంత శాంతించిన అర్జునుడు కృష్ణునితో అన్నాడు - “కృష్ణా

నా ధనుస్సును వరులకిమ్మనే వాని శిరస్సును ఖండిస్తానని మునుపెన్నడో ప్రతిజ్ఞ చేశాను. దానినిప్పుడు నెరవేర్చకపోతే నాకు అసత్యదోషం కలుగుతుంది దీనికి పరిష్కారమేమిటో నువ్వే చెప్పాలి". అప్పుడు జగత్కృత్యసాకల్యవేది శ్రీకృష్ణుడిలా ఉపదేశించాడు -

“ఓ పార్థ : ధర్మము యొక్క సూక్ష్మస్వరూపం చాలా చిత్రమైనది ప్రాణాలకే హాని సంభవించే సమయంలో, సమస్త సంవదలు అపహరింపబడే తరుణంలో అసత్యం పలికినా అది సత్యమే భాతుంది. అట్టి వేళలో సత్యం పలికినా అది అసత్యంగానే పరిగణింపబడుతుంది”.

పై మాటలు చాలా చిత్రంగా ఉన్నాయి. సత్యం అసత్యమెలా భాతుంది ? అంటే సత్యాసత్యాల ఆచరణ అహింసపైన ఆధారపడి వుందన్నమాట : సత్యం, అహింస - ఇవి రెండూ మానవత్వపు నీడల్లో చెట్టాపట్టాలేసుకు తిరిగేంట. ఒకదానికోసం మరొకటి త్యాగం చేసుకునేటంత గాఢమైత్రి వాటిది. కాని విశ్వ శ్రేయస్సు దృష్ట్యా సత్యమే అహింసకోసం కరిగిపోవాలి. అసత్యం చెప్పి అయినా సరే హింస జరుగకుండా చూడాలి. సత్యం కోసం ప్రాకులాడి పలువురి నాశనానికి కారణభూతుడైన ఒక చాదస్తపు విప్రుని కథను శ్రీకృష్ణుడు అర్జునునికిలా చెప్పాడు.

ఒక నదీసంగమప్రదేశంలో కొశికుడనే తపస్వి ఒక ఆశ్రమం కట్టుకుని అందు నివసిస్తూండేవాడు. ఒకసారి బంది పోటు దొంగలు కొందరు తరుముతూండగా భయంతో ఖాట సొరులు పరుగుపరుగున వచ్చి ఆశ్రమంలోని పొదల మాటున దాక్కున్నారు. ఇంతలో దొంగలు వచ్చి కొశికుణ్ణి అడిగారు- “ఇటు వచ్చిన ఖాటసొరులెటు వెళ్ళారు?” అనత్యం చెబితే పాపం చుట్టుకుంటుండేమో యని భయపడి కొశికుడు సత్యమే చెప్పాడు. దొంగలు వారిని చంపి ధనాన్ని అపహరించుకు పోయారు. ఆ తపస్వి మరణానంతరం నరకలోకం చేరుకున్నాడు.

మట్టిలో మాణిక్యాలు

నార్లు ని రత్నాని సముద్రజాని

పరీక్షకాః యత్ర న స ని దేశే ।

అభీరపల్ల్యంచిత పద్మరాగమ్

త్రిభిః వరాటైః పణయన్తి గోవ్యః ॥

జగమెరిగిన పండితరాయలు జగన్నాథుడు ఆయన పండిత సదస్సులో పలికింది శాస్త్రవాక్యమైంది. ఆయన కవి గోష్ఠిలో ఒలికింది కవితామధువయ్యింది. దేశమంతా తిరిగి ప్రజల్ని, రాజుల్ని, వారి వ్యక్తిత్వాల మర్మాలను చదివిన సహృదయ చక్రవర్తి కాబట్టి షాజహాన్ ఆస్థానానికి కలికి తురాయిగా వెలిగాడు. ఆయన తన జీవితమనే రసాల ఫలాన్ని పిండి ఒక్కొక్క బొట్టును ఒక్కొక్క శ్లోకంగా “ఖామినీ విలాసం” అనే కావ్యాన్ని వ్రాశాడు. ఆ కావ్యంలోని ఒక తీయని బిందువే పై శ్లోకం.

“రత్నపరీక్షకులు లేనిచోట సముద్రంలో పుట్టిన రత్నాల కై నా విలువ యెక్కడుంటుంది ? వాటిని పెద్దగా పట్టించుకోరు. గొల్లవల్లెలోని పద్మరాగాన్ని అక్కడి గోపికలు మూడు గవ్వలకు అడుగుతారు. అంటే మూడు గవ్వలిచ్చి కొనుక్కోవాలను కుంటారు”.

గొప్పతనానికి అంతటా ఆదరముండదు. దాని నెరిగిన వారు మాత్రమే ఆదరిస్తారు మట్టిలో మాణిక్యం లాగ, రాలలో రత్నం లాగ మనలోనే మనమధ్యనే మహనీయులు మసలుతూంటారు. వారిని గుర్తించి గౌరవించటమే సంస్కారవంతుడైన పౌరుని లక్షణం.

కానీ, రత్నాలు రాల మధ్య మెరుస్తూ విశిష్టతను చూపుతాయి ఆ మెరుపులతోనే తమను గుర్తించమన్నట్లుగా లోకానికి బోధిస్తాయి, అలాగే సంఘం తమను గుర్తించి తమ సేవల్ని వినియోగించుకోలేని తరుణంలో నిపుణులు తమ సామర్థ్యాల్ని ప్రదర్శించి గుర్తింపు పొందాలి. సమాజానికి తమ సేవల్ని అందించాలి.

ప్రతిపదార్థం :- యత్ర దేశే = ఏ దేశంలో, పరీక్షకాః = రత్నములను పరీక్షించువారు, న సన్తి = ఉండరో, (అక్కడ) సముద్రజాని = సముద్రమందు పుట్టిన, రత్నాని = రత్నములా, న అర్హన్తి = విలువ కట్టబడవు, గోష్ఠాః = గోపికలు. అభీరహస్తి + అంచిత పద్మరాగం = గొల్ల పల్లె లో దొరకు పద్మరాగమును, త్రిభిః వరాభైః = మూడు గవ్వలతో, పణయన్తి = కొనుచున్నారు.

దాంపత్యం

అద్వైతం సుఖదుఃఖయో రనుగతం
సర్వాస్వవస్థాసు యత్
విశ్రామో హృదయస్య యత్ర జరసా
యస్మిన్న హార్యో రసః ।
కాలేనావరణాత్యయాత్ పరిణతే
యత్ స్నేహసారే స్థితమ్
భద్రం తస్య సుమానుషస్య కథ
మప్యేకం హి తత్ ప్రాప్యతే ॥

అది భవభూతి కవితా ః భూతి

“ఉత్తరరామచరితమ్” అనే నాటకంలోని రసార్ధ సన్ని
వేశమది. గర్భవతియైన సీత శ్రీరాముని ఒడిలో తలనుంచి
నిదురిస్తోంది. రాముడామెను అప్యాయతతో చూస్తూ తన
మనస్సులోని అనంతములైన భావనిధుల్ని త్రవ్విపోస్తు
న్నాడు ...

“అహా ! లోకంలో ఈ దాంపత్యానుభవం ఎంత గొప్పది !
కష్టసుఖాలలో కలసి ఉండేది, సర్వకాల సర్వావస్థలలో తనను
వెన్నంటి అనుసరించేది, బరువెక్కిన గుండెకు ఊరటను కలిగిం

చేది, వయస్సు ఉడిగిపోతున్నా తరగని స్నేహరసానికి నిధి వంటిది, అప్పుడప్పుడూ కాలం సృష్టించే ఆవరణం (అచ్చాదన అంటే వినియోగరూపమైన అవరోధం) తొలగిపోయినప్పుడు రెట్టింపై మధురమధురంగా పరిణమించే స్నేహసిమలో సంచరించేది, భార్య ఒక్కతే కదా! సందేహంలేదు. కాని అలా బ్రతుకులో బ్రతుకై, వలపువెన్నెల వెలుగై అలరించే భార్యకు అవిచ్ఛిన్నమైన భద్రము అరుదుగా లభిస్తూ ఉంటుంది ”

సీత పడిన కష్టాలను స్మరించి రాముడు వ్యక్తం చేసినన్న ఆవేదన ఆ చివరి మాటల్లో తొంగిచూసింది.

అర్ధకానూలు ధర్మబద్ధంగా ఉంటాలని ప్రబోధించే భారతీయ సంస్కృతిలో ధర్మబద్ధమైన కామమంటే ఆదర్శదామత్యమే ! అది సమగ్రజీవన మాధుర్యాన్ని గ్రోలటానికి భగవంతుడు జాతికిచ్చిన పరం

ప్రతిపదార్థం :- యత్ .. ఏ వ్యక్తి, సుఖదుఃఖయోః = సుఖదుఃఖములందు, అద్వైతం = వేరు పడకుండునో అనగా కలసి వుండునో, సర్వాసు అవస్థాసు = అన్ని అవస్థలందును, అనుగతం = అనుసరించునో, యత్ర = ఎక్కడ (ఏవ్యక్తివద్ద) హృదయస్య = మనస్సునకు, విశ్రామః = విశ్రాంతి (చేహరునో) యస్మిన్ = ఏ వ్యక్తియందు, జరసా = ముసలితనముచే

రసః = ప్రేమరసము, న హర్షః = హరించుటకు వీలు కానిదో
 (అనగా వయస్సు మీరిపోతున్నా శాశ్వతమైన ఆకర్షణను
 కోల్పోవక ప్రేమరసమును కురిపించు వ్యక్తి), యత్ = ఎవరు,
 కథేన = కాలముచే (కాలక్రమముగా) ఆవరణ + అత్యయాత్ =
 సిగ్గు. సంకోచము లేక వియోగము మొదలైన అవరోధములు
 తొలగి పోవుట వలన, పరిణతే = వృద్ధి జెందిన, స్నేహసారే =
 స్నేహసారమునందు, స్థితం = ఉండునది (మొదట దంపతుల
 మధ్యనుండు సిగ్గు, సంకోచము మొదలైన అవరోధములు
 తొలగిపోయి క్రమక్రమముగా వారి నడుమ చనవు చోటు
 చేసుకుంటుంది. అట్టి స్నేహమునందు ఉండునది అని భావము)
 తన్య = అటువంటి, సుమానుషన్య = సజ్జనరూపమైన భార్యకు,
 ఏకం = కేవలము అనగా ఆశీర్వాదమైన, భద్రం = సుఖము
 కథం + అపి = ఎట్లో అనగా అరుదుగా, ప్రాప్యతే = లభించును
 (లోకంలో భర్తల వలన ఎడతెగని సుఖమును అందుకొను
 భార్యలు చాల అరుదుగా ఉండురని భావము).

అశా బలవతీ భీమ : కాచిదాశ్చర్య శృంఖలా ।

యయా బద్ధాః ప్రధావన్తి ముక్తాః తిష్ఠన్తి పంగువత్ ॥

(అశ్వమేధపర్వం, 6 అధ్యాయం. 55 శ్లో)

అది “జై మిని భారతం” లోని ఒక అణిముత్యం

కురుక్షేత్ర సంగ్రామం తర్వాత ధర్మరాజు బంధుమిత్ర సంహారపాపాన్ని పోగొట్టుకొనటానికి అశ్వమేధయాగం చేయాలనుకున్నాడు. యజ్ఞాశ్వం “యౌవనాశ్వుడ”నే రాజువద్ద ఉందని తెలుసుకొని అతన్ని జయించి అశ్వాన్ని తీసుకురావటం కోసం భీమసేనుణ్ణి, కర్ణుని పుత్రుడైన వృశకేతుణ్ణి పంపాడు. వారి మధ్య పోరు ఘోరంగా సాగింది యౌవనాశ్వుడు లొంగి పోయాడు. కాని అతనికి శ్రీకృష్ణదర్శనం చేసుకోవాలనిపించింది. సవరివారంగా భీమునితో బయలుదేరాడు. అప్పుడు తన నగరంలో అమిత ధనవంతుడైన సుదేవుడనే వాణ్ణి పిలిచి “నీతో పాటు సత్పురుషుల్ని, ధార్మికుల్ని ఇతరధనికుల్ని ధర్మరాజు నగరానికి తీసుకొనిరా. అక్కడ గోవింద దర్శనం చేసుకుంటే శ్రేయస్సు కలుగుతుంది” అన్నాడు.

సుదేవుడు యింటికి తిరిగివచ్చి రాజాజ్ఞను తనతల్లికి చెప్పాడు. వృద్ధురాలైన తల్లి విచారించి “నాయనా ! మనకు గోవింద

దర్శనం వద్దు ... పుణ్యమూ వద్దు అనవసరంగా ధన వ్యయం చేయకు" అని మందలించింది. ఆ మాటలన్నీ సుదే పుడు రాజుకు చెప్పి తాను దాలేనన్నాడు. రాజామెను బంధించి డోలీలో నేయించి తీసుకు రమ్మని పయనమయ్యాడు

ఈ కథనంతా భీమసేనునితో చెపుతూ యౌవనాశ్వుడు ఆశనిలా వర్ణించాడు —

“భీమసేనా ! ఆశ చాలా బలీయమైనది. అదొక వింత సంకెల. అందులో తగుల్కొన్నవారు పరుగెత్తుతారు. ఆశ్చర్య మదే! దాని నుండి విడివడినవారు కుంటవారిలా ఉండిపోతారు”

ఆశ పిశాచి కాకూడదు. జీవన గమనంలో ఎదురుదెబ్బలు తగిలినప్పుడు, గుండె నిబ్బరం జారిపోతున్నప్పుడు ఆత్మ విశ్వాసానికి ఊపిరులూది వ్యక్తిత్వానికి సమగ్రతను చేకూర్చే సాధనం ఆశ.

అప్పుడప్పుడూ నిట్టూర్పుల శిశిరంలో వాచిపోబోయే జీవనలతను చిగురింపజేసే పన్నని కోయిల కూజితం “ఆశ”.

“భవభూతి” మహాకవికి భవిష్యత్తుపై న ఎంత ఆశ !

యే నామ కేచిదిహ నః ప్రథయన్త్యవజ్ఞామ్
జానన్తి తే కిమపి తాన్ ప్రతి నైష యత్నః ।
ఉత్పతస్యతే మమ తు కోఽపి సమానధర్మా
కాలో హ్యయం నిరవధిః విపులా చ పృథ్వీ ॥

“మూలతీమాధవం” అనే ప్రకరణంలో (రూపభేదం) ప్రస్తావనలో మహాకవి సూత్రధారుని ముఖతః యీ మాటల్ని పలికించాడు —

“ఈ సౌహిత్యరంగంలో నన్ను అవహేళన చేసే కొందరు విద్వాంసులు ఉంటే ఉందురు గాక ! వారికి తెలిసినదేదో తెలుస్తుంది. ఈ నా కావ్యప్రయత్నం వారికోసం కాదు. ఎప్పుడో ఒకనాడు ఎక్కడో ఒకచోట నా సౌహిత్యాన్ని అర్థం చేసుకోగల సహృదయుడు జన్మించక పోడు ! ఎందుకంటే కాలం అనంతమైనది. భూమి చాలా విశాలమైనది.”

ఆ మహాకవి తన జీవితంలో ఎన్ని ఎదురు దెబ్బలు తిన్నాడో ! సహృదయత లేని ఎందరు విద్వాంసులు ఆయన సూతన కావ్యధోరణుల్ని గొప్పల్లో దుయ్యబట్టారో ! ఈర్ష్యాపంకిలమైన సమాజంలో తన కాలికి బురదను అంటనీయకుండా నిలచి కుహుకుహుగానం చేసిన కవికోకిల “భవభూతి”. అందుకే ఆయన ఆత్మ విశ్వాసం అంత తీవ్రంగా అక్షరవీధుల్లో అవతరించగలిగింది.

ప్రతిపదార్థం :- ఇహ = ఇక్కడ (ఈనా కావ్యవిషయంలో) యే నామ కేచిత్ = ఈర్ష్యాకురై న ఎవరో కొందరు, నః = మాకు, అవజ్ఞాం = అవమానమును (అవహేళనను), ప్రథయన్తి = ప్రచారము చేయుచున్నారు, తే = వారు, కిమపి = ఏదీయో,

జానన్తి = ఎరుగుదురు, ఏషః యత్నః = ఈ కౌవ్యప్రయత్నము,
 తాన్ ప్రతి = వారినుద్దేశించి, న = కాదు, తు = కాని, మమ =
 నాకు, సమానధర్మా = సమానమైన ధర్మముగల, కః + అపి
 = ఒకనొకడు, ఉత్పత్త్యే = జన్మించును, హి = ఎందు
 కనగా, అయం కాలః = ఈ కాలము, నిరవధిః = అనంతమైనది
 చ = మరియు, పృథ్వీ = భూమి, విషులా = విశాలమైనది.

సరిలేనివి

జరాసమా నాస్త్యమృజా ప్రజానామ్

వ్యాధేః సమో నాస్తి జగత్యనర్థః ।

మృత్యోః సమం నాస్తి భయం పృథివ్యామ్

ఏతత్ త్రయం ఖల్వవశేన సేవ్యమ్ ॥

అశ్వఘోషుడు సంస్కృతవాగ్విపంచిపై రమ్యరాగాలను పలికించిన సాహిత్యకళాధరుడు. ఆయన సృష్టించిన “సౌందర నందమ్” అనే అనర్హకావ్యరత్నం మనుష్యలోకానికి చీకటినుండి వెలుగులోనికి వెళ్ళే దారిని నిర్దేశిస్తుంది.

అనంతములైన భోగాలకు ఫలితం దుఃఖమే. అది జీవన కోణాల్లో దట్టంగా ముసిరే చీకటి. ఆ చీకటినుండి బయటపడటం అందరికీ సాధ్యంకాదు. అందులోనూ నందుడంత భోగలాలను నికా ? ఊహుఁ ...

సిద్ధార్థుని తమ్ముడు నందుడు. వాని భార్య “సుందరి” పేరుకు తగ్గటుగానే అతిలోకసుందరి. అందుకే నందుని కలలన్నీ సుందరి కన్నుల నీడల్లో కాపురం చేస్తున్నాయి. వారికి కాలం కర్పూరంలా కరిగిపోతోంది. ప్రతిక్షణమూ మధుమాసమే ...

ఇంతలో ఒకనాడు బుద్ధుడు నందుని భవనం ముందు నిలబడి “భవతి భిక్షందేహి” అని గంభీరంగా పలికాడు. ప్రియురాలి పెదవుల సోయగాల్ని పరికిస్తూ పరవశిస్తున్న నందునికి బుద్ధుని మాటలు వినిపిస్తాయా ?

బుద్ధుడక్కడనుండి ముందుకు కదిలాడు. పరుగుపరుగున వచ్చి పరిచారిక తెలిపింది - “ఆ థాగతుడు వచ్చాడు, వెళ్ళి పోయాడు” అది విని నందుడు అన్నగారిపై న గౌరవంతో, సుందరిని వదలలేని ప్రేమబంధంతో నిలబడలేక, ముందుకు సాగలేక తరంగాలపై తేలియాడే రాజహంసలాగ సందిగ్ధ మనస్కుడై నాడు. ఎలాగో చివరకు ఆ ముడి తెరిగిపోయింది. స్వేచ్ఛా విహంగమై వచ్చి బుద్ధునివద్ద దీక్షను స్వీకరించాడు.

అప్పుడు బుద్ధుడు నందునికిలా ఉపదేశించాడు—

“ముసలితనంతో సమానమైన మురికిలేదు. వ్యాధితో సమానమైన అనర్థమూ లేదు. మృత్యువుతో సమానమైన భయం లేదు. ఆ మూడింటినీ అంటే ముసలితనాన్ని, వ్యాధిని, మృత్యువునూ ఓవశుడే పొందుతూంటాడు.

తనకు తాను వశుడు కాక, వివిధమోహాలకు లోబడి ప్రవర్తించేవాడు ఓవశుడు. అటువంటివాడినే ముసలితనమైనా, వ్యాధియైనా, మృత్యువైనా దరిజేరేది.

ముసలితనం మురికివంటిది. మురికి ఉన్న చోట క్రిములు ముసురుతాయి. రోగాలు కలుగుతాయి. అది సహజం.... అలాగే ముసలితనంతోనే అన్నిరకాల అవగుణాలు అబ్బుతాయి. ధైర్యాన్ని కలిగి ఉన్నంతకాలం యౌవనమున్నట్లే! దాన్ని కోల్పోయినప్పుడు, ఆత్మవిశ్వాసం జారిపోయినప్పుడు ముందు మనస్సులో, తర్వాత దేహంలో ముసలితనం అడుగుపెడుతుంది.

మృత్యువుకూ, భయానికి ఒక సమానధర్మముంది. అది వెంటనంటి ఉండటం. అందుకే మృత్యువుతో సమానమైన భయం లేదు.

కొబట్టి యివన్నీ అసమానములైన అవగుణాలు.

ప్రతిపదార్థం :- ప్రజానాం = ప్రజలకు, జరాసమా = ముసలితనముతో సమానమైన, అమృజా = మురికి (“మృజా” అనగా సుగంధద్రవ్యములతో మర్దించి దేహమును స్నానము చేయించుట అనగా శుభ్రత), న అస్తి = లేదు, జగతి = లోకమున, వ్యాధిః = వ్యాధికి, సమః = సమానమైన, అనర్థః = ఆవద, న అస్తి = లేదు, వృథివ్యాం = భూమిపై, మృత్యోః = మృత్యువునకు, సమం = సమానమైన, భయం = భయము, న అస్తి = లేదు, ఏతత్ = ఈ, త్రయం = మూడు, అవశేన = తనను తాను పశీకరించుకొనలేని వానిచే, సేవ్యం = సేవింపదగినవి (పొందబడును)

గుణాలే ప్రధానం

గుణేష్వేవాదరం కుర్యాత్

న జాతౌ జాతు తత్త్వవిత్ ।

ద్రాణిః ద్విజోభవత్ శూద్రః

శూద్రశ్చ విదురః క్షమి ॥

అది క్షేమేంద్రుని “గురుచర్య”లోని సూక్తిసుధాబిందువు. జాతి కన్న గుణం ప్రధానమా? గుణం కన్న జాతి ప్రధానమా? ఈ చర్చ తెగని తీగ. జాతిఅంటే కులమన్నమాట! కులం గుణప్రధానంగా ఏర్పడింది. “గుణచర్య విభాగళః” అని గీతా కొరుడన్నట్లుగా గుణాల్ని అనుసరించి కులాలు ఆర్యవిఃచారు. అందువలన హేతువైన గుణం ప్రధానమైనది

“తత్త్వము పెరిగినవాడు గుణముఅందు అదేరమును ఉంచవలెను. అతే కాని జాతిని మాత్రమే ఆదరించరాదు” ద్రోణుని కుమారుడైన అశ్వత్థామ బ్రాహ్మణ జాతిలో ఉద్భవించినా కోపం, క్రూర్యం మొదలైన గుణాలచే బ్రాహ్మణత్వాన్ని

కోల్పోయాడు. శూద్రస్త్రీకి జన్మించినప్పటికీ విదురుడు క్షమా
శీలుడై నీతికోవిదుడై బ్రహ్మవేత్త అయ్యాడు.”

ప్రతిపదార్థం :- తత్త్వవిత్ = తత్త్వము నెరిగినవాడు,
గుణేషు + ఏవ = గుణములందీ, అదరం = అదరమును, కుర్యాత్
= చేయవలెను, జాతు = ఏనాడు, జాతౌ = జాతిపై, న
కుర్యాత్ = అదరము నుంచరాదు, ద్విజః = బ్రాహ్మణుడైన,
ద్రోణిః = ద్రోణకుమారుడైన అశ్వత్థామ, శూద్రః అభవత్ =
శూద్రుడయ్యెను, చ = మరియు, శూద్రః = శూద్రుడైన,
విదురః = విదురుడు, క్షమీ = క్షమాశీలుడు.

పన్నుల వసూళ్ళు

పరిపాలనారంగంలో పన్నుల్ని విధించటం, వాటిని వసూలు చేయటం చాల ప్రధానమైన అంశం. పన్నుల ప్రభావం ప్రజలపై ఎంతైనా ఉంటుంది. పన్నుల్ని తక్కువగా విధిస్తే ప్రజలు రాజును మెచ్చుకుంటారు. అవి మోయలేనంత భారమైతే ద్వేషిస్తారు. కాబట్టి యింత సున్నితమైన అంశాన్ని పరిపాలకులేవిధంగా గ్రహించాలో మన ప్రాచీనులైన ఋషులు బోధించింది సర్వకాలసమాదరణీయం.

మధుదోహం దుహేత్ రాష్ట్రం
భ్రమరాః ఇవ పాదపమ్ ।
వత్సాపేక్షీ దుహేచ్చైవ
స్తనాంశ్చ న వికుట్యయేత్ ॥

జలాకావత్ పిబేత్ రాష్ట్రం
మృదునైవ నరాధిపః ।
వ్యాఘ్రీవ చ హరేత్ పుత్రాన్
సందశేన్న చ పీడయేత్ ॥

మణిపూసల్లాంటి ఆ రెండు క్లోకాలు మహాభారతంలో శాన్తి పర్వంలో రివ అధ్యాయంలోనివి.

కురుక్షేత్రంలో నేలకొరిగిన భీష్ముడు ఉత్తరాయణం కోసం ఎదురుచూస్తూ అంపశయ్యపై పరుండిన సమయంలో యుద్ధిష్ఠిరుడు వచ్చాడు. ఎన్నో సందేహాల్ని వెలిబుచ్చాడు, సర్వజ్ఞుడైన గాంగేయుడు ధర్మరాజునికి అనేక శాస్త్ర రహస్యాల్ని తెలిపాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు భీష్ముణ్ణి అడిగాడు — “తాతా! రాజు తన ఖజానాను నింపటానికి ప్రజల నుండి వచ్చుల్ని వసూలు చేసే విషయంలో ఎలా ప్రవర్తించాలి?”

దానికి సమాధానంగా భీష్ముడిలా పలికాడు — “నాయనా! రాజు ప్రజల్ని నొప్పించక పాలించాలి. రావలసిన పన్నుల్ని రాబట్టాలి. ప్రజలకు పన్నులు భారం కామాడదు. ప్రజల్ని ఒక్కసారి పీల్చి పిప్పి చెయ్యగూడదు”.

“తుమ్మెదలు చెట్ల పూల నుండి తేనెను సున్నితంగా కొద్ది కొద్దిగా గ్రోలునట్లు, అవు పొదుగును లాగి లాగి హింసించకుండా తగుమాత్రం పాలనే పిదుకునట్లు రాజు ప్రజల నుండి పన్నుల్ని వసూలు చేయాలి జలగ బాధను కలిగించకుండాగా ప్రాణి రక్తాన్ని పీలుస్తుంది. అడుపులి తన పిల్లల్ని నోటితో కరచుకొని పోతుంది. కాని వాటికి బాధ కలుగనే కలుగదు. అలాగే రాజు

ప్రజల నుండి కోమలంగా, నయంతో భయంతో కొద్దికొద్దిగా ఎన్నుల్ని గ్రహించి కోశసంపదను పెంపొందించాలి".

ప్రతిపదార్థం :- పాదపం = చెట్టును, భ్రమరాః ఇవ = తుమ్మెదల వలె, మధుదోహం = తేనెను పిదుకునట్లు, రాష్ట్రం = రాజ్యమును, దుహేత్ = పిదుకవలెను (పన్నుల రూపముగా ధనమును గ్రహించవలెను), వత్స + అపేక్షీ = దూడను కోరువాడు (అనగా దూడ యొక్క క్షేమమును కోరువాడు), దుహేత్ + ఏవ = వచ్చునంత వరకే పిదుకవలెను, స్తరాన్ = పొదుగును, న విక్షుట్టయేత్ = లాగకూడదు, నరాధిపః = రాజు, జలౌకావత్ = జలగవలె, రాష్ట్రం = రాజ్యమును, మృదునా + ఏవ = సున్నితముగానే, పితేత్ = త్రాగవలెను (పన్నుల రూపముగా ధనమును గ్రహించవలెను), చ = మరియు, వ్యాఘ్రి - ఇవ = ఆడుపులి వలె, పుత్రాన్ = పుత్రులను (పులి పక్షంలో, ప్రిజల్ని (రాజు పక్షంలో), హరేత్ = కొనివోవలెను, న సందశేత్ = కరవగూడదు, చ = మరియు, న సిడయేత్ = బాధింపగూడదు.

పాత - క్రొత్త

పురాణమిత్యేవ న సాధు సర్వమ్
న చాపి కావ్యం నవమిత్యవద్యమ్ ।
స న్నః పరీష్యాన్యతరద్భజన్తే
మూఢః పరప్రత్యయనేయబుద్ధిః ॥

మహాకవి కాళిదాసుని అభిప్రాయమలా అవతరించింది. “మాలవి కాగ్నిమిత్రమ్” అనే నాటకంలో సూత్రధారుడు “నూతన కావ్యం సామాజికుల మనస్సుల్ని ఆకట్టుకుంటుందా?” అని తనను నిగ్గదీసి అడిగిన పారిపార్శ్వీకనితో (ప్రక్కనుండు వానితో) యిలా అన్నాడు —

“పురాణ వాఙ్మయమంతా శుద్ధమైనదనరాదు, అలాగే నూతనమైనది కదా అని కావ్యరాశినంతా నిందింపనూ కూడదు. సరైన విమర్శకుడు రెంటినీ పరీక్షించి ఏది సాధువో దాన్ని గ్రహిస్తాడు. కాని మూఢుడు పరుల సలహాలను బట్టి విలువల్ని తెలుసుకుంటాడు”

“పాత రోత - క్రొత్త వింత” అనే సామెత ఉంది. పాతదంతా రోతగా ఉంటుంది. క్రొత్తదనం కొన్నాళ్ళు వింతగానే

తోస్తుంది. మరికొన్నాళ్ళకది పొతదై పోతుంది. అది మళ్ళీ రోతగానే ఉంటుంది. ఈ విధంగా కాలచక్రంలో క్రొత్త-పాతల విలువలు అనిశ్చితాలై అజ్ఞానుల్ని మురిపిస్తూ తమ దారిని తాము సాగిపోతారు. కాబట్టి “పాత” లోని వరువాన్ని “క్రొత్త” బాటలో కొనరి కొనరి వెన్నెలపాటగా వెలయించి నూతనశకాన్ని ఆరంభించటం వివేకవంతుని లక్షణం. ఇది చారిత్రక సత్యం. ఏ నవ్యమార్గమైనా ప్రాచీనతలో ఉపరి తీసుకున్నదే !

ప్రతిపదార్థం :- పురాణమ్ + ఇతి = పురాణము అని (పురాణమనే కారణము వలన), సర్వమ్ + ఏవ = అంతయూ (పురాణవాఙ్మయమంతయు), న సాధు = శుద్ధము కాదు (ప్రశంసార్హము కాదు), చ మరియు, కావ్యమ్ + అపి = కావ్యము కూడ, నవమ్ + ఇతి = క్రొత్తది అని, న అవద్యం = గిందింపదగదు, సత్తః = సత్పురుషులు, పరీక్ష్య = గుణ దోషములను బాగుగా విచారించి, అన్యతరత్ = పురాణకావ్యములలో ఒకదానిని, భజన్తే = గ్రహించుచున్నారు, మూఢః = మూర్ఖుడు, పర = ఇతరుని యొక్క, ప్రత్యయ = విశ్వాసముచేత, నేయ = పొందింపబడిన, బుద్ధిః = జ్ఞానము కలవాడు (అనగా పరుల విశ్వాసమునుబట్టి ప్రామాణికతను తెలుసుకొనువాడు).

పాత్ర విశేషం

విద్య గరపటం రెండు రకాలుగా ఉంటుంది - ఒకటి మొద్దునై నా వివేకవంతుణ్ణి చేయటం, రెండు తాను బోధించే విద్య పాత్రను బట్టి అంటే గ్రహించే వ్యక్తిని బట్టి వారియందు యినుమడింపజేయటం. మొదటి పద్ధతి చాల శ్రమతో కూడింది. జగన్నాథ పండితరాయలన్నట్లుగా - “పాషాణాదపి పీయూషం స్యందతే యస్య లీలయా” అదొక అభ్యాసన పద్ధతి. “ఎనని సామర్థ్యం రాతినుంచై నా అమృతాన్ని పిండగలుగుతు: దో అతను అసలైన గురువు” అంటే నిశితమైన బుద్ధివై ివం లేని వానినై నా వివేకవంతునిగా మలచగలవాడు ఆచార్యుడని అభిప్రాయం. అంతేకాని అసాధారణ ప్రతిభావంతునిగా తీర్చి దిద్దలేడు ఎంతటి గొప్ప గురువై నా. ప్రతిభ సహజసిద్ధమైనది” అది జహిర్గతం కావాలంటే మహనీయుడైన ఒక గురువు వద్ద శిక్షణ అభించాలి. గుణశాలియైన ఆచార్యుని అమృతవాక్కు శిష్యునిలో దాగిన ప్రతిభాబీజాన్ని అంకురింపజేస్తుంది. అందుకే కాళిదాసు అంటాడు —

“పాత్రవిశేషే న్యస్తం గుణాస్తరం ప్రజతి శిల్పమాధాతుః।
జలమివ సముద్రశుక్తై ముక్తాఫలతాం పయోదస్య॥”

అగ్నిమిత్రుని రాణి ఇరావతి. ఆమె తమ్ముడైన వీర సేనుడు “అంతపాల” దుర్గాన్ని రక్షిస్తున్నాడు. వీరసేనుడు “మాలవిక” అనే అందాల బరితెను తన కూతురని చెప్పి అక్క గారికి ఉపాయనంగా పంపాడు. రాణి మాలవికను నాట్యకలా కుశలను చేయదలచి గణదాసుడనే నాట్యాచార్యుని వద్దకు పంపింది. గణదాసుడు తన శిష్యురాలి తెలివితేటలకు ముగ్ధుడయ్యాడు. ఒకరోజు రాణిగారి పరిచారిక “వకులావలిక”తో తన శిష్యురాలి విద్యావిశేషాల్ని చెప్పుతూ తనకు తెలివైన విద్యార్థిని లభించినందుకు ఆనందంతో యిలా అన్నాడు —

“విశిష్ట గుణశాలియైన శిష్యునికి ఉపదేశింపబడిన విద్య యినుమడిస్తుంది. ముబ్బనుండి జారిన నీటి బిందువు సముద్ర మందలి ముత్యపుచిప్పలో పడి ముత్యమగుట లేదా”

కుబ్బుతునక జార్చిన నీటి బిందువులు ఎన్నిచోట్ల పడినా, సముద్రంలో ముత్యపు చిప్పలో పడినప్పుడే ఆ జల బిందువు ముత్యమై వెలివెలుగుల్ని వెదజల్లుతుంది.

అచార్యుడెందరికి విద్యను బోధించినా, నిశితబుద్ధియైన శిష్యునికి లేక శిష్యురాలికి బోధించింది యినుమడించి నిత్య ప్రత్యగ్రమై మన్ననలను అందుకుంటుంది.

ప్రతిపదార్థం :- పాత్రశేషే = విశిష్టగుణములు గల
 శిష్యుని యందు, న్యస్తం = ఉంచబడిన, ఆధాతుః = ఉపదేశకుని
 యొక్క, శిల్పం = విద్య, సముద్రశుక్తౌ = సముద్రమునందలి
 ముత్యపు చిప్పయందు, పయోదస్య = మేఘముయొక్క, జలం =
 నీరు, ముక్తాఫలతాం ప్రజతి ఇవ = ముత్యమగునట్లు, గుణాంతరం
 ప్రజతి = గుణాతిశయమును పొందును (అనగా యినుమడించు
 నని భావము)

5

పరోపకారం

భవన్తి న స్రమా స్తరమః ఫలోద్భవైః
 సహంబుభిర్హరవిలంబినో ఘనాః
 అనుద్ధతాః సత్పురుషాః సమ్మద్భిః
 స్వభావ ఏవైష పరోపకారిణామ్॥

ప్రపంచ ప్రఖ్యాతమైన నాటకం "అభిజ్ఞానశాకుంతలం" అందించిన అమృతపు గుళిక అది.

దుష్యంతుడు పేటకై అడవికి వచ్చి శకుంతల్ని కలిసి తన నగరానికి తిరిగి వెళ్ళిపోయాడు. మళ్ళీ వచ్చి తీసుకు పోతానని వాగ్దానం చేశాడే కాని ఎందుకో మరచిపోయాడు. దుర్వాసుడు శకుంతలను శపించిన వై నమే కారణం

కాలం గడచిపోతున్నా దుష్యంతుని జాడ లేదు. అందుకే కణ్వమహర్షి శకుంతలను దుష్యంతుని వద్దకు సాగనంపాడు కన్నీటి జడులతో తండ్రీలా, తల్లీలా....

శకుంతల పెంట "గౌతమి" అనే తపస్విని, శార్ఙ్గరవుడు, శారద్యుడు, పురోహితుడు ఉన్నారు. అందరూ రాజసభలోనికి

ప్రవేశించారు. మునుల్ని చూచి రాజు గౌరవంతో లేచి నిలబడి స్వాగతించటానికి ఉద్యుక్తుడౌతున్నాడు. అది చూసి పురోహితుడు “చూడు శార్ఙ్గరవ ! రాజెంత మర్యాదాభిజ్ఞుడో కదా !” అన్నాడు. శార్ఙ్గరవుడు చిరునవ్వు నవ్వి “పూజ్యుడా ! రాజు ప్రవర్తన అభీనందనీయమే ! కాని అంతగా ఆశ్చర్యపోవలసిన పని లేదు. ఎందుకంటే పరోపకారుల సహజలక్షణమది” అంటూ యింకా యిలా వివరించాడు —

“పండ్ల ఉత్పత్తి పెరిగిన కొలదీ చెట్లు మరింత వంగు తాయి. వర్షపు నీటితో నిండిన మేఘాలు ఆకాశంలో చాల దూరం వరకు వ్యాపిస్తాయి. అలాగే సత్పురుషులు కూడ సంపదలు పెరిగినప్పటికి వినయవంతులుగానే ఉందురు. ఔదార్యమును విడచిపెట్టరు. ఇది పరోపకారుల సహజస్వభావము”.

మనకు ప్రకృతి ఎన్నోపాఠాలు నేర్పుతుంది అంటున్నాడు కవి. నిజమే ! చెట్లను చూడు.... పండ్లు పెరిగినకొద్దీ చెట్లు యింకా వంగి వంగి మనకు చేరువౌతాయి. మేఘాల్ని చూడు.... జలభరములై నప్పటికి అవి ఆకాశమంతా సంచరిస్తూ నేలపై అంతటా వర్షధారల్ని కురిపించటానికి ఉరకలు వేస్తాయి. అలాగే పరోపకారులు కూడ సంపదలు తమనెంత వరించివా ఎగిరెగిరి పడరు. ఇంకా ఇంకా వినయ సంపన్నులై ఔదార్యాన్ని ప్రకటిస్తారు. అది పరోపకారుల సహజలక్షణం.

ప్రతిపదార్థం :- తరవః = చెట్లు, ఫల + ఉద్గమైః =
 పండ్ల ఉత్పత్తులచేత, నమ్రాః = వంగినవి, భవంతి = అగు
 చున్నవి, ఘనాః = మేఘములు, నవ + అంబుభిః = క్రొత్త
 నీటిచేత, దూరవిలంబినః = చాల దూరము వరకు (అకాశమున)
 వ్యాపించినవి (అగుచున్నవి), సత్పురుషాః = సత్పురుషులు,
 సమృద్ధిభిః = సంపదలచే, అనుద్ధతాః = తీక్షణస్వభావులు కారు,
 ఏషః = ఇది, పర + ఉపకారిణాం = పరులకు ఉపకరించు వారి
 యొక్క, స్వభావః ఏవ = స్వభావమే (అనగా సహజమైనదే!)

క్షేత్రమహిమ

చీయతే బాలిశస్యాపి

సర్వక్షేత్ర పతితా కృషిః ।

న శాలేః స్తంభకరితా

వస్తుః గుణమపేక్షతే ॥

సాంఘికము, చారిత్రకమునైన విలువగల సంస్కృత నాటకాలలో “ముద్రారాక్షసమ్” ఒకటి క్షీ. శ. అవశత్యాబ్ధికి చెందిన “విశాఖదత్తుడు” సాహితీ ప్రియుల కందించిన అపూర్వ-రూపక కళాఖండమది

నాటకారంభంలో సూత్రధారుడు సభసౌక్యసౌరీ కలయ జూసి ఆనందభరితుడయ్యాడు. “సహృదయ శ్రేయసులు గల యీ సభలో నాటకాన్ని ప్రయోగించుట నా అదృష్టమే” అనుకుంటాడు. ఎందుకంటే

“విత్తులు చల్లినవాని తెలివిని బట్టి పంట అభివృద్ధి చెందుతుందా ? మంచి పొలంలో పడిన గింజకు చల్లినవాని తెలివితో పనేముంది ? అది పొలంలోని గుణముచేత చక్కగా ఎదిగి దంటు వారుతుంది. మంచి కాపు కాస్తుంది”.

అవి ఒక్క పొలం సంగతే కాదు, మానవుల జీవన సత్యం కూడా అదే. గుణకాలియైన విద్యావంతుడు వెలుగులోకి రావాలంటే గుణగ్రహణ పాఠియైతే వారి మన్నన అభించాలి. సహృదయుల అభినందన సత్క్షేత్రం వంటిది అక్కడ ఉపరితీసుకున్న కృషి (Constant practice of art and science) ప్రవర్ధమానమై, సఫలమై సమగ్రతను సంతరించుకుంటుంది.

కాబట్టి కృషి చేసే ఏ విద్యావంతుడైనా, కళాకారుడైనా, ముందుగా గుణగ్రహణమైన విబుధవరుల ఎదుట తమ నైపుణ్యాన్ని ప్రదర్శించి గుణదోషాలను తెలుసుకోవాలి పల్లవించిన ఏ విద్య అయినా ప్రశంసలేనదే పుష్పించదు, ఫలించదు !

ప్రతిపదార్థం :- బాలిశస్య అపి = ఎరుగని వాని యొక్కయు, కృషిః = సేద్యము, సత్క్షేత్రవతితా = మంచి పొలాన పడినట్టిది, చీయతే = అభివృద్ధి చెందును, శాలేః = వరి యొక్క, స్తంబకరితా = లావుదంటగుట, వప్తుః = చల్లిన వాని యొక్క, గుణం = శక్తిని లేక నేర్పును లేక తెలివిని, న అపేక్షతే = కోరదు.

సహృదయత

గుణానాం వా విశాలానామ్

సత్కారాణాం చ నిత్యశః ।

కర్తారః సులభాః లోకే

విజ్ఞాతారస్తు దుర్లభాః ॥

భాసమహాకవి రచించిన “స్వప్నవాసవదత్తమ్” అనే నాటకం సుమధుర రసవాహిని మాత్రమే కాదు, అది అమూల్య ములైన నీతివాక్యాలకు నిధి. ఆ నాటకంలోని రెండు శ్లోకాలు చాలా సుప్రసిద్ధాలు. వాటిలో ఒకటి పై శ్లోకం. అది సహృదయ తను, విజ్ఞతను చాటుతుంది.

మగధదేశాధిపతి “దర్శకుడు”. అతని చెల్లెలు పద్మావతి. వత్సదేశపు రాజైన ఉదయనుడు పద్మావతిని వరించాడు. ఒక రోజు యిద్దరూ తోటలో విహరిస్తున్నారు. ఇంతలో విదూషకుడు ఉదయనునికి గుర్తుచేశాడు - “మిత్రమా ! మగధరాజు నూతన వరుడవైన నిన్ను వెంట బెట్టుకుని వెళ్ళి మిత్రుల్ని కలవాలను కుంటున్నాడు. ఈ వార్త నీకు తెలిసిందేకదా ! ఆలస్యమెందుకు? ఆ సమయమాసన్నమైంది. ఇక లే.” అప్పుడు ఉదయనుడు సంతోష భరిత హృదయంతో అన్నాడు —

“నిజమే మిత్రమా ! వెళ్ళాలి. నిండు మనస్సుతో అదరించుట కన్న వేరే సత్కారమేమున్నది? కాని ఆ సత్కారాన్ని అందుకోవటం ఎంతమందికి తెలుసు. ఎందుకంటే —

లోకంలో పరోపకారం మొదలైన విశాలములైన గుణాలను కలిగినవారు, పరులను సత్కరించేవారు సులభంగానే దొరుకుతారు. కానీ సహృదయతతో పరగుణాలను, పరులందించే సత్కారాలను స్వీకరించేవారు అరుదుగా ఉంటారు”.

ప్రతిపదార్థం :- లోకే = లోకమునందు, నిత్యః = ఎల్లప్పుడు అనగా ఎడతెగక, విశాలానాం = ఉదాత్తములైన, గుణానాం = గుణముల యొక్క, చ = మరియు, సత్కారాణాం వా = సత్కారముల యొక్క గాని, కర్తారః = ప్రయోజకులు (అనగా కలిగినవారు) సులభాః = అధికముగా కనిపించెదరు, తు = కాని, విజ్ఞాతారః = వానిని (ఆ గుణములను, సత్కారములను) తెలుసుకొనువాళ్ళు, దుర్లభాః = అరుదుగా లభించెదరు.

కః కం శక్తో రక్షీతుం మృత్యుకాలే
రజ్జుచ్చేదే కే ఘటం ధారయన్తి ?
ఏవం లోకః తుల్యధర్మో వనానామ్
కాలే కాలే చిద్యతే రుహ్యతే చ ॥

భానుదేవత సహజంగా పోకాడు !

ఉదయనుడు ఉజ్జయిని రాజకుమారియైన వాసవదత్తను వివాహమాడాడు. చారికి రోజులు మధురమధురంగా గడచి పోతున్నై. ఇంతలో శత్రురాజుల ముట్టడి వలన ఉదయనుడు కొంత రాజ్యాన్ని కోల్పోయాడు. బుద్ధి కుశలతగల ముక్తియైన యౌగంధరాయణుడు శత్రువుల్ని జయించుటకొరకు రాజునకు మగధదేశాధిపతియైన దర్శకునితో సంబంధ బాంధవ్యాలను ఏర్పచాలని భావించాడు. ఒక బంధ్రజాలికుని సహకారంతో “లావాణక”మనే గ్రామంలో రాజు వేటకు వెళ్ళినప్పుడు అంతఃపురా రానికి నివ్వంటుకుందని, వాసవదత్త అందులో మరణించిందని నమ్మించాడు. తర్వాత దర్శకుడు తన చెల్లెల్లైన వద్మావతిని ఉదయనునకిచ్చి వివాహం జరిపించాడు. దర్శకుని సహాయంతో రాజ్యాన్ని మళ్ళీ పొందగలిగాడు.

కానీ తన మనసును దోచుకున్న వలపులరాణి వాసవ దత్తను మరువలేక దుఃఖిస్తుంటే, సన్నిహితుడైన ఒక సేవకుడు చాదయనుణ్ణి యిలా ఊరడించాడు -

“ఓ మహారాజ ! మృత్యు సమయంలో ఎవరు ఎవరిని రక్షింపగలరు ? బావిలోనుండి నీటిని తోడుతుంటే త్రాడు త్రెగి పోగా కడవను పట్టుకొనగలవారెవరు ? ఈ లోకధర్మం అడవుల తీరుతో పోలి వుంటుంది. నరుకబడిన అడవులు మళ్ళీ చిగురిస్తాయి. చిగురించిన చెట్లు మళ్ళీ శిథిలములౌతాయి. అట్లే జన్మ నెత్తినవాడు మరణించక తప్పదు. అది సహజమైన లోకధర్మం”

ప్రతిపదార్థం :- మృత్యుకాలే = మృత్యుసమయమున, కం = ఎవనిని, రక్షితుం = కాపాడుటకు, ఈ = ఎవడు, శక్తః = సమర్థుడు, రజ్జుచ్ఛేదే = త్రాడు త్రెగిపోగా, కే = ఎవరు, ముటం = కడవను, ధారయన్తి = పట్టుకొనగలరు ? ఏవం = ఈవిధముగా, లోకః = లోకము, వనానాం = అడవులతో, తుల్యధర్మః = సమానమైన ధర్మముగలది, కాలే కాలే = ఆయాకాలములందు, భిద్యతే = నరుకబడును, చ = మరియు, రుహ్యతే = చిగురించును.

విధివిలాసం

ద్వీపాదన్యస్మాదపి

మధ్యాదపి జలనిధేః దిశోఽప్యస్తాత్ ।

ఆనీయ ఝటితి ఘటయతి

విధిరభిమతమభిముఖీభూతః ॥

హర్షవర్ణమని (క్రీ. శ. 606 - 646) “రత్నావళి” అనే నాటికలో సూత్రధారుని మాటలివి.

సింహళదేశపు రాజు కూతురు “రత్నావళి”. “అమెను వివాహమాడిన వాడు చక్రవర్తి ఔతాడు” అని ఒక సిద్ధుడు చెప్పగా విన్నాడు యౌగంధరాయణుడు. అతను వత్సదేశపు రాజైన ఉదయనుని మంత్రి. రాజు సంక్షేమమే తన క్షేమంగా, రాజు పొందే అభివృద్ధి తనకు సంతోషకరంగా భావించి పరవశించే ప్రభుభక్తి పరాయణుడు యౌగంధరాయణుడు. అందువల్లనే రత్నావళిని చేపట్టి తన ప్రభువు చక్రవర్తి కావాలని కోరుకున్నాడు. వెంటనే సింహళాధీశునికి కబురంపాడు. కాని తన కూతురు వాసవదత్తకు సవతి కావటం సింహళరాజైన “విజయభాహువు”నకు యిష్టం కాదు. అతను తన అసమ్మతిని తెలిపాడు.

యోగంధరాయణుడు మళ్ళీ తన బుద్ధికౌశలాన్ని ప్రదర్శింప వలసిన అవసరం వచ్చింది. వానవదత్త నీటిలో మునిగి మరణించిందని వదంతి పుట్టించి నమ్మించాడు. సింహళర్షాజు అది నమ్మి రత్నావళిని ఉదయసునికి ఇవ్వటానికి ఒప్పుకున్నాడు. రత్నావళి కొంత పరివారంతో ఓడలో వస్తోంది. సముద్ర మధ్యంలో ఓడ పగిలిపోయింది. అందరూ మరణించారు. రత్నావళి తప్ప. ఇంతలో రత్నావళికి ఒక చెక్కనుక్క దొరికింది. వత్సదేశీయుడైన ఒక వ్యాపారి ఓడలో అటువస్తూ రత్నావళిని రక్షించి కౌశాంబీ నగరానికి (వత్సదేశపు రాజధాని) తెచ్చి రాజునకు అప్పగించాడు. అలా కలుసుకున్నారు వారిద్దరూ. ఎంత విచిత్రం విధిఘటన !

అందుకే సూత్రధారుడు “ప్రస్తావన”లో విధివిటాసాన్ని వర్ణించాడు —

“మనం కోరుకున్నది ద్వీపాంతరంలో ఉన్ననూ, సముద్ర మధ్యంలో ఉన్ననూ, దిక్కుల చివర ఉన్ననూ, విధి అనుకూలిస్తే అది మన వద్దకు చేరుకుంటుంది. విధి దాన్ని వెంటనే మనతో కలుపుతుంది”.

ప్రతిపదార్థం :- అభిమః భీభూతః = అనుకూలమైన, విధిః = భాగ్యము, అన్యస్మాత్ = వేరొక, ద్వీపాత్ అపి = ద్వీపము నుండియైనను, జలనిధిః = సముద్రము యొక్క, మధ్యాత్ అపి = నడుమ నుండియైనను, దిశః = దిక్కుయొక్క, అంతాత్ అపి = చివరనుండియైనను, అభిమతం = ఇష్టమైనదానిని, ఋణితి = వెంటనే, ఆనీయ = తెచ్చి, ఘటయతి = కలుపును.

క్షేమేంద్రుని రుచిరోక్తులు

క్షేమేంద్రకవీంద్రుడు కాశ్మీరరాజైన అనంతుని (క్రి. శ. 1029-1064) ఆస్థానాన్ని అలంకరించి అమూల్యములైన కృతి రత్నాలను సంస్కృత సరస్వతికి కానుకలుగా అందించాడు. ఆయన కావ్యాలలో “చారుచర్య” అనే నీతికావ్యం సముదాత్త-జీవనగతిని సులభసుందరశైలిలో వివరిస్తుంది దానిలోని కొన్ని వెలుగురేకలివి -

త్యాగే సత్త్వనిధిః కుర్యాత్
 న ప్రత్యుపకృతి స్పృహమ్ ।
 కర్ణః కుండలదాన్యభూత్
 కలుషః శక్తియాచ్ఛయా ॥

కవి త్యాగమంటే ఏమిటో వివరించాడు. సత్త్వగుణం గల వ్యక్తి ప్రత్యుపకారాన్ని కోరకుండా త్యాగం చెయ్యాలి. “నేనిది త్యాగం చేస్తే నాకేమిటి లాభం?” అని ఆశించకుండగా

నిష్కామంగా నిర్మలభావంతో త్యాగం చేయాలి. ఎంత ప్రేమ మైన వస్తువునై నా సమర్పణ చెయ్యాలి.

కర్ణుడు సహజకవచకుండలుడు. ఒకనాడు యింద్రుడు వచ్చి కుండలాలను తనకు దాన మిమ్మని అడిగాడు. కర్ణుడు అంగీకరించాడు. కాని దానికి ప్రతి ఫలంగా “శక్తి”ని యిమ్మని యింద్రుణ్ణి కోరాడు. అప్పుడు కర్ణుని దానమహిమ కలుషితం కాలేదా ?

అందువలన ప్రతిఫలం కోరని త్యాగమే అసలుసినలైన త్యాగం. అదే యుగయుగాలకు కీర్తనీయ మౌతుంది

ప్రతిపదార్థం :- సత్త్వనిధిః = సత్త్వగుణము గల వ్యక్తి
త్యాగీ = త్యాగము నందు, ప్రతి + ఉపకృతిస్పృహం = ప్రతిఫల
వాంఛను, స కుర్యాత్ = చేయరాదు, కర్ణః = కర్ణుడు, కుండల
దానే = కుండలములను దానము చేసినప్పుడు, శక్తియాప్తయా =
ఇంద్రుని నుండి శక్తిని యాచించుటచే, కలుషః = కలుషితుడు,
అభూత్ = అయ్యెను.

అవిస్మృతోపకారః స్యాత్
 న కుర్వీత కృతఘ్నుతామ్ ।
 హత్వోపకారిణం విప్రో
 నాడీజంఘ మధశ్చ్యుతః ॥

మహాకవి “కృతఘ్నుతను” నిరసిస్తున్నాడు.

ఉపకారాన్ని మరువని ఉదాత్తుడు కృతఘ్నుడుకాదు, కాకూడదు.
 “కృతం” అంటే చేయబడినది. తనకై చేయబడినదానిని (ఉపకారాన్ని) మరచిపోయేవాడు కృతఘ్నుడు.

ఒక బ్రాహ్మణుడు తనకు ఉపకారం చేసిన నాడీజంఘుణ్ణి
 చంపి పతితుడయ్యాడు. ఎందువలన ? కృతఘ్నుత వలన.

ఎవడా నాడీ జంఘుడు ? ఏమాకథ ?

అనగనగా నాడీజంఘుడనే కొంగ ఉండేది. అది బ్రాహ్మకు
 మిత్రుడు. నాడీజంఘుడు మహాజ్ఞాని.

ఒకనాడు ఒక బ్రాహ్మణుడు మదపుటినుగు బారి నుండి
 తప్పించుకొనుటకు పరుగెత్తి పరుగెత్తి ఒక మట్టిచెట్టు క్రింద

దాక్కున్నాడు. అది నాడీజంఘుని ఆశ్రయం. అలసిపోయి రొప్పుతున్న బ్రాహ్మణుణ్ణి చూసి గౌరవించి భోజనం పెట్టి “నా దగ్గర ధనం లేదు గాని మధువజ్రపురంలో విరూపాక్షుడనే రాక్షసుడు నా మిత్రుడున్నాడు. వాని వద్దకు పోయి ధనము తెచ్చుకో” అని చెప్పి పంపాడు నాడీజంఘుడు.

ఆ విప్రుడక్కడకు పోయి విరూపాక్షుడనే రాక్షసుణ్ణి కలసి నాడీజంఘుని మాటల్ని తెలిపాడు. కాని ఆ రాక్షసుడు బ్రాహ్మణుని ముఖకవళికను పరిశీలించి వాడు తుచ్చుడని ఊహించి ధన మివ్వదలచుకోలేదు. కాని మిత్రుని మాట తీసివేయలేక దనమిచ్చి పంపాడు. అతడిచ్చిన ధనమంతయు మోసుకొని తిరిగి నాడీ జంఘుని వద్దకు వచ్చి ఆ భారమక్కడ దింపి నిద్రపోయాడు. వాని శ్రమను పోగొట్టుటకు ఆ కొంగ రెక్కలతో వినరి తాను కూడ నిద్రపోయింది ఇంతలో బ్రాహ్మణునికి మెలకువవచ్చింది. నిద్రలో నిమగ్నమైన కొంగను చూసి “అహా ! ఇంత బాగుగా బలసిన యీ కొంగ మంచి భోజనమే బెతుంది” అని నోరూరి నాడీజంఘుణ్ణి పంపాడు.

నాడీజంఘుడు యథావ్రతారం రాకపోవుట వలన మిత్రుడైన విరూపాక్షునికి సందేహం వచ్చింది. తన దూతల్ని పంపి తెలుసుకొని రమ్మన్నాడు వారు వచ్చి కొంగ చచ్చి పడి యుండుట చూచి వెళ్ళి రాక్షసునితో చెప్పారు. అతడు ఆగ్రహో

దగ్గుడై బ్రాహ్మణుణ్ణి పట్టి తెచ్చి “తినుమ”ని తన అనుచరుల
ముందు పడచేశాడు. కాని వారు కూడ “వీడు కృతఘ్నుడు కాన
వీనిని ముట్టమ”ని పలికారు

ఇంతలో బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై నాడీజంఘుని బ్రతికించెను.
నాడీజంఘుడు లేచి బ్రాహ్మణుని మన్నింపుడని దేవతలను
ప్రార్థించెను.

అదీ నాడీజంఘుని కథ.

ఆ బ్రాహ్మణుడెంత కృతఘ్నుడో తెలుసుకున్నారు కదా!

ప్రతిపదార్థము :- అవిస్మృత + ఉపకారః = తనకు
చేసిన ఉపకారమును మరువనివాడు, స్మృత్ = కావలెను, కృత
ఘ్నతాం = ఉపకరించిన వానికే అపకారమును తల పెట్టుట, న
క్షర్వీత = చేయరాదు, నిప్రపః = బ్రాహ్మణుడు, ఉపకారిణం =
తనకు ఉపకారమొనరించిన, నాడీజంఘం = నాడీజంఘుని,
హత్వా = చంపి, అధః + చ్యుతః = పతనము చెందెను.

గుణస్తవేన కుర్వీత

మహతాం మానవర్థనమ్ ।

హనూమానభవత్ స్తుత్యా

రామకార్యభరక్షమః ॥

ఎంత గొప్పవారు కూడా స్వయంగా కార్యములు కారు. వారిని ప్రేరేపించాలి. ప్రేరణ ఉంటేనే కార్యసాధన జరుగుతుంది. అందుకే కవి అంటున్నాడు —

“గొప్పవారి గుణాలను కీర్తించుట ద్వారా వారి ఆత్మశాస్త్రసాన్ని పెంపొందింపజేయాలి”.

దీనికి ఉదాహరణ హనుమంతుడే వానరులందరూ “సముద్రాన్ని దాటాలి? లంకనెలా చేరాలి?” అనే సమస్యలో పడ్డారు. సీతాన్వేషణ కోసం వారి మనస్సులు తల్లడిల్లి పోతున్న సముద్రాన్ని దాటాలి లంకను చేరాలి అక్కడ సీత ఉనికిని కనిపెట్టాలి.

అంగదుడు వరుసగా వానరులందరినీ అడిగాడు- “ఎవడూ సముద్రాన్ని దాటగలడు?” ఎవడూ ముందుకురాలేదు. చివరకు వృద్ధుడైన జాంబవంతుడు హనుమంతుని వంక చూసి “ఇతనే సమర్థుడు” అని వానరులకు తెలిపాడు. ఆ వీరులందరూ హను

మంత్రుణ్ణి స్తోత్రమాలికతో అలంకరించారు. ప్రశంస
లతో అభిషేకించారు. అది విని హనుమంతుడ
పెంచాడు రామ కార్యసాధనకు విజృంభించాడు.

ప్రతిపదార్థం :- గుణస్తవేన = గుణములను
చేత, మహతాం = గొప్పవారి యొక్క, మానవర్థ
విశ్వాసమును పెంపొందించుట, కుర్వీత = చేయుము,
స్తుతిచే, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, రామకార్య
రాముని కార్యమును సాధించుట యందు సమర్థుడు,
అయ్యెను.

యత్నేన శోషయేద్దోషాన్
 న తు తీవ్రవ్రతైస్తనుమ్ ।
 తపసా కుంభకర్ణ్యభూత్
 నిత్యనిద్రావిచేతనః ॥

ప్రయత్నించి మనలోని దోషాలను రూపుమాపు కోవాలి. కఠోరములైన వ్రతనియమాలచేత శరీరాన్ని శుష్కింపజేస్తే ఏం లాభం ? అలసిసొలసే దేహం ధర్మాన్ని నిర్వహించలేదు.

కుంభకర్ణుడేమయ్యాడో చూడు

“కై కసి” అనే రాక్షసికి “విశ్రవసుడ”నే మహర్షివలన రావణుడు, కుంభకర్ణుడు, విభీషణుడు జన్మించారు ఒకసారి కుబేరుడు (విశ్రవసునికి “ఇలబిల” అనునామె వలన పుట్టి వాడు) తండ్రిని చూడటానికి వచ్చాడు.

కుంభకర్ణుని వై భవాన్ని చూపి కై కసి తన కుమారులైన రావణాదులతో అన్నది - “నాయనా ! మీ సోదరుడెంత వై భవోపేతుడో చూశారా ! మీరు కూడ అంతటి వారు కావాలని కోరుకుంటున్నాను”.

“తపస్సు చెయ్యండి. వరాలను పొంది వరిష్టులు కండు” అని తల్లి యిచ్చిన సలహాప్రకారం ముగ్గురూ గోకర్ణ-ఆశ్రమాన్ని

చేరుకున్నారు. కఠోరంగా తవస్సు చేశారు. బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమయ్యాడు. మొదటగా రావణుడు తన నెవరూ వధింపలేకుండు నట్లు వరాన్ని కోరి పొందాడు తర్వాత విభీషణుడు తన కెల్లప్పుడు ధర్మబుద్ధి కలుగునట్లు వరాన్ని కోరాడు. బ్రహ్మ అనుగ్రహించాడు.

ఇక కుంభకర్ణుడు సహజంగానే ప్రమత్తుడగుట వలన, సరస్వతీదేవి సంకల్పము వలననూ “నాకు చాలకాలం నిద్రించాలని ఉంది” అని వరమడిగాడు. విధాత “ఓ ధాన్తు” అన్నాడు,

పాపం ! ఆక్షణంలో .. తాను చేసిన కఠోరవ్రతనియూ మాలకు దేహం అలసిపోయి హాయిగా నిద్రపోతే బాగుండుననే కోరిక జలీయమై, గొప్పవరం కోరుకోవాలనే బుద్ధి నశించిపోయింది అందుకే జీవితాంతం కుంభకర్ణుడు నిద్రాదేవి ఒడిలోనే ఆనందాన్ని చవిచూశాడు.

దేహానికి అలపు తెచ్చేటంత కఠోరములైన వ్రతాల కంటే మనస్సును లక్ష్యేన్నుఖం చేసి దేనినైనా సాధించుట మేలు. కఠోరం ధర్మసాధనానిన్నింటిలోకి ప్రథమగణ్యం ముందు భౌతిక పరిపుష్టిని సంపాదించి పిమ్మట భౌతికేతర లక్ష్య సాధనకు పూనుకోవాలి. అది సరైన మార్గం.

అందుకే ఉపనిషత్తులు “నాయమాత్మా బలహీనేన లభ్యతే”
అని ఉద్ఘోషించాయి.

ప్రతిపదార్థం :- యత్నేన = ప్రయత్నముచేత, దోషాన్ =
తప్పులను, శోషయేత్ = పొగొట్టుకొనవలెను, తు = కాని, తీవ్ర
ప్రవృత్తిః = కఠోరములైన ప్రవృత్తులచేత, తనుం = శరీరమును,
న శోషయేత్ = శుష్కింపజేయరాదు, కుంభకర్ణః = కుంభకర్ణుడు,
తపసా = తపస్సుచేత, నిత్యసిద్రా విచేతనః = ఎల్లప్పుడు
ఉత్సాహము లేనివాడు, అభూత్ = అయ్యెను.

హితోపదేశం శ్రుత్వా తు

కుర్వీత చ యథోచితమ్ ।

విదురోక్తమకృత్వా తు

శోచ్యోభూత్ కౌరవేశ్వరః ॥

ఎవరైనా హితమును ఉపదేశిస్తే విని ఉచిత రీతిని ఆచరించాలి. అది శ్రేయస్కరం. నీతికోవిదుడైన విదురుడు చెప్పిన మాటల్ని గర్వంతో తిరస్కరించి కౌరవరాజైన సుయోధనుడు పతనం చెందాడు. భారత కథలో చివరలో శోచనీయుడయ్యాడు.

మరికొన్ని మణులు

అతురే వ్యసనే ప్రాప్తే
దుర్భిక్షే శత్రునంకతే,
రాజద్వారే శ్మశానే చ
యస్తిష్ఠతి స బాంధవః ॥

మనకు బ్రతుకు - బాటలో బంధువులనే పేరుతో చాలమంది
తారసపడుతుంటారు. కాని వారిలో ఎంత మందిని బంధువులన
వచ్చును ?

దానికి సమాధానమే పై శ్లోకం.

“రోగం వచ్చి మంచాన పడ్డప్పుడు, అపదల్లో ఉన్నప్పుడు,
దుర్భరదారిద్ర్యంలో, శత్రువుల వలన దుఃఖం ఎరిగినప్పుడు,
రాజుగారి యెదుట సాక్ష్యం చెప్పవలసి వచ్చినప్పుడు, శ్మశాన
మందును వెంట ఉండి వాడు బంధువు.”

అంటే సుఖాల్లోనే గాక కష్టాలు కలిగినప్పుడు కూడా వెంట
ఉండి ఉబికి కన్నీటిని తుడిచి జీవనారామంలో నవ్వులు
పూయించే ఆత్మీయుడే బంధువు.

ప్రతిపదార్థం:- ఆతురే=రోగము, ప్రాప్తే=ప్రాప్తించగా,
 వ్యసనే=ఆపద, ప్రాప్తే=లభించగా, దుర్భిక్షే=అన్నము కూడా
 దొరకని దారిద్ర్యమందు, శత్రుసంకటే = శత్రువుల వలన
 కలిగిన దుఃఖమందు, రాజద్వారే = రాజద్వార మందు (ఏదై
 నను అపరాధమును చేసినప్పుడు తన తరపున సాక్ష్యమును
 రాజెదుట చెప్పవలసి వచ్చినప్పుడు), చ = మరియు, శ్మశానే =
 శ్మశానమందును, యః = ఎవడు, తిష్ఠతి = ఉండునో (స్థిర
 చిత్తుడై తోడుగా నిలబడునో), సః = అట్టివాడు, బాంధవః =
 బంధువు.

పరోక్షే కార్యహస్తారం
 ప్రత్యక్షే ప్రేయవాదినమ్ ।
 వర్ణయేత్ తాదృశం మిత్రం
 విషకుంభం పయోముఖమ్ ॥

మన ప్రక్కనే తిరుగుతూ మనకు కీడు తలపెట్టే విషనాగులుంటారు. పొరపాటున వారిని “మిత్రులు”ని భావించి పెనవేసుకుపోతాం. కానీ వారు మిత్రులు కారు. వారు “కుమిత్రులు”.

“ప్రత్యక్షంగా ప్రేయాన్ని పలుకుతూ, పరోక్షంగా పనుల్ని చెడగొట్టే మిత్రుడు “పయోముఖ విషకుంభం” వంటివాడు. అంటే పైన పొలనురగ, లోన విషం నిండిన కుండక వంటివాడు. అట్టి మిత్రుణ్ణి విడచిపెట్టవలెను.

ప్రతిపదార్థం :- పరోక్షే = పరోక్షమందు, కార్యహస్తారం = పనులను చెడగొట్టువానిని, ప్రత్యక్షే = ఎదుట, ప్రేయవాదినం = ప్రేయముగా పలుకువానిని, పయోముఖం = పైన పొలనురుగుగల, విషకుంభం = విషపుకుండవలెనున్న, తాదృశం = అటువంటి, మిత్రం = మిత్రుని, వర్ణయేత్ = విడచిపెట్టవలెను.

అతిరూపేణ వై సీతా
 అతిగర్వేణ రావణః ।
 అతిదానాత్ బలిః బద్ధః
 అతి సర్వత్ర వర్జయేత్ ॥

అతి అంటే “అధికం” లేక “ఎక్కువ” అని అర్థం. విశ్వయంతోనూ “అతి” అంత మంచిదికాదు. అతి నిద్ర, అతి శోభనం, అతి గర్వం, అతిరూపం ... యిలా అతిగుణాలు చేయస్కరాలు కాపు మంచితనం కూడా అతిగా ఉండకూడదు. పరిమితంగా ఉండాలి. అతి సౌజన్యం “అసౌమర్యం” క్రింద పరిగణించబడుతుంది.

అతి సౌందర్యం కలదిగాబట్టి సీతపై మరులుగొని రావణుడు అనహరించాడు. ఆ రావణుడు అతిగర్వం చేతనే అణగారి పోయాడు బలిచక్రవర్తి అతిశయించిన దానగుణం వలన అధఃపాతాలాన్ని చేరాడు అందువలన అన్నింటా “అతి”ని పడిపోయింది.

అతి కన్న మితి మిన్న.

లాలయేట్ పంచవర్షాణి
 దశవర్షాణి తాడయేట్ ,
 ప్రాప్తే తు షోడశే వర్షే
 పుత్రం మిత్రవదాచరేత్ ॥

బిడ్డల్ని పెంచటం ఒక కళ. తమ బిడ్డడు పెరిగి పెద్దవాడై
 సమర్థుడుగా రాణించాలని తల్లిదండ్రులు కలిలు కంటారు.
 గారాబంగా పెంచుతారు. ఆ ముద్దే కొంతమంది బాబుర
 విషయంలో విచ్చలవిడితనానికి విడిది యిస్తుంది. అందుకే నీతి
 కారులు మనకొక సలహా యిచ్చారు -

“ఐదేళ్ళ వరకు లాలించాళి. అప్పటినుండి ఐదేళ్ళ అంటే
 పదునైదు (15) సంవత్సరాల వరకు కొట్టి అయినా సరే క్రమ
 శిక్షణను అలవర్చాలి. కాని పదునారవ సంవత్సరంలో అడుగు
 పెట్టిన నాటి నుండి పుత్రుణ్ణి మిత్రునిగా భావించాలి”

మనస్తత్వానికి అనుకూలమైన తీర్పు అది. ఐదేళ్ళ నుండి
 చుట్టప్రక్కల నున్న మంచిని, చెడుని చూసి విడమర్చి వివే
 చించుకునే శక్తి కొద్దికొద్దిగా అలవడుతుంది. అందుకే ఆ సమ
 యంలో క్రమశిక్షణ అవసరం. సన్మార్గం
 సమయం అది.

పదునారవ యేడు వచ్చేసరికి యుక్తవయస్కుడౌతాడు. స్వతంత్రములైన భావాలు కేరింతలు కొట్టి వయస్సది. నమ్మకం కంటె పరిశీలనయే రాజ్యమేలే ఈశది కాబట్టి ఆ వయస్సులో మన్న పుత్రుణ్ణి శాసించి విఫలత పొందటం కంటె నచ్చజెప్పి గౌరవాన్ని కాపాడుకోవటం మేలు.

ఆచారః కులమాఖ్యాతి

దేశమాఖ్యాతి భాషణమ్ ।

సంభ్రమః స్నేహమాఖ్యాతి

వపురాఖ్యాతి భోజనమ్ ॥

మానవుని ఆచారము అనగా ప్రవర్తన అతడే కులంలో జన్మించాడో చెపుతుంది అతను మాట్లాడే తీరు అతని దేశాన్ని చెపుతుంది. అతను కనబరిచే ఆదరం లేక ప్రేమ స్నేహాన్ని చెపుతుంది. అతని శరీరము తిండిని చెపుతుంది.

అంటే మానవుని సంస్కారం అతని ఆచారంలో, అతని భాషణలో, అతని శరీర పోషణలోను ప్రతిఫలిస్తుందని తెలుసుకోవాలి.

ప్రతిపదార్థం :- ఆచారః = ఒకని ఆచారము (లేక) ప్రవర్తన,
 కులం = వానికులమును, ఆఖ్యాతి = తెలియ చెప్పును,
 భాషమ్ = మాట్లాడే తీరు, దేశం = దేశమును, ఆఖ్యాతి =
 తెలియ చెప్పును, సంభ్రమః = విశేషమైన ఆదరము, స్నేహం =
 ప్రేమను, ఆఖ్యాతి తెలియ చెప్పును, వపుః = శరీరము,
 భోజనం = భోజనమును, ఆఖ్యాతి = తెలియ చెప్పును.

అర్థనాశం మనస్తాపం

గృహే దుశ్చరితాని చ ।

వంచనం చాపమానం చ

మతిమాన్ ప్రకాశయేత్ ॥

ధననాశనాన్ని, మనస్సులో రగిలే బాధను, ఇంట్లో జరిగిన
 చెడునీ, ఇతరులచే తాను మోసగించబడుటను, తనకు కలిగిన
 అవమానాన్ని తెలివిగల వాడు బయటపెట్టడు. అట్లు చేసినచో
 సమాజములో వానికి గౌరవము నశించును. అది తెలివిగలవాని
 జీవన రహస్యం.

ప్రతిపదార్థం :- మతిమాన్ = బుద్ధిశాలి, అర్థనాశం =
 ధనము నశించిపోవుటను, మనః + తాపం = మనస్సులోని బాధను,
 గృహే = ఇంటిలోని, దుశ్చరితాని = దుష్టకర్మలను, చ = మరియు
 వంచనం = మోసమును, అవమానం = అవమానమును, సప్రకాశ
 యేత్ = తెలియజేయరాదు.

ఉపార్జితానాం విత్తానాం
 త్యాగ ఏవ హి రక్షణం ।
 తడాగోదర సంస్థానాం
 పరివాహ ఇవాంభసాం ॥

ధనం నీరు లాంటిది. అది నిల్వ ఉండకూడదు నిల్వ
 వలన నీరు చెడిపోవునట్లే ధనమ కూడ మనవుని జీవనాన్ని
 పెడదార్లు పట్టిస్తుంది. అందుకే ఒక ప్రాచీన కవి ఇలా హెచ్చ
 రిస్తున్నాడు.

సంపాదించిన దనానికి త్యాగమే రక్షకవచం. అంటే
 త్యాగం వేల్చనే ధనం సఫలమై సదా సత్కీర్తిని, శాంతిని
 చేకూరుస్తుంది. చెరువులందు ఉన్న నీరు ప్రవహించినప్పుడే
 స్తోరకత.

ప్రతిపదార్థం.- త్యాగః ఏవ = త్యాగమే, ఉపార్జితానాం = సంపాదించబడిన, విత్తానాం = ధనమునకు, రక్షణం = రక్షణ, తదాగ + ఉదర సంస్థానాం = చెరువుల లోపల నుండు, అంభసాం = నీటికి, పరివాహః ఇవ = ప్రవాహరూపమైన వినియోగమువలె.

పుష్పే గంధః తిలే తైలం

కౌష్ఠే వహ్నిః పయోఘృతం ।

ఇక్షో గుడం తథా దేహే

పశ్యాత్మానం వివేకతః ॥

అంతటా అత్మీయతాభావన ఉత్కృష్టమైనది. పరమాత్మ తన దేహమందే ఉన్నాడు అని భావించినప్పుడు భక్తకోటి అక్కడికి ఇక్కడికి పరుగులు తీసి వృథా ప్రయాస పడవలసిన అవసరం ఉండదు. అందుకే ఒక ప్రాచీనకవి తనయందే ఆత్మ భావన ఎంత సులువుగా ఎంతసహజంగా కలగాలో ఈ శ్లోకంలో వివరించాడు.

పువ్వునందు సువాసన, నువ్వులందు నూనె, వంటచెర
కులో అగ్ని, పొలలో నెయ్యి, చెరకులో బెల్లం దాగి ఉందని
వివేకంతో తెలుసుకొనునట్లే దేహము నందు ఆత్మను భావించ
వలెను.

ప్రతిపదార్థం : పుష్పే = పువ్వునందు, గంధః = సువాసన
తిలే = నువ్వులందు, తైలం = నూనె, కాష్ఠే = వంట చెరకునందు
వహ్నిః = అగ్ని, పయోహృతం = పొలలో నెయ్యి, ఇక్షౌ = చెరకు
గడయందు, గుడం = బెల్లము, తథా = అట్లే, దేహీ = దేహము
నందు, ఆత్మానం = ఆత్మను, వివేకతః = వివేకముతో, పశ్య =
చూడుము.

క్రోధో వైవన్ధ్యతో రాజా

తృష్ణా వైతరణీ నదీ ।

విద్యా కామదుఘా ధేనుః

సంతోషో నందనం వనం ॥

క్రోధము యమునివంటిది. తృష్ణ అనగా అనంతమైన
కాంక్ష వైతరణీనదివంటిది. విద్య కామధేనువు వంటిది
సంతోషము సొజ్జెత్తుగా నందనవనమే.

క్రోధము యమునివలె భయంకరమైనది. అంతులేని కోరికల పరంపర వైతరణి నదివలె దుఃఖదాయిని. నానాఫలములనిచ్చు విద్య కామధేనువు. సంతోషము మానవునికి సుఖ శాంతుల నొసగును. అందుకే అది నందనవనము.

ప్రతిపదార్థం :- క్రోధః = తీవ్రమైన కోపము, వై వస్వతః = యముని కుమారుడైన, రాజా = రాజు అనగా యముడు తృష్ణా = అనంతమైన కాంక్ష, వై తరణి నదీ = భయంకరమైన వైతరణి అను పేరుగల నది. విద్యా = విద్య, కామ దుఃఖధేనుః = కోరికలను తీర్చునట్టి ధేనువు. సంతోషః = సంతోషము, నందనం వనం = నందనవనం.

దాతృత్వం ప్రియవక్తృత్వం

ధీరత్వముచితజ్ఞతా ।

అభ్యాసేన న లభ్యంతే

చత్వారః సహజగుణాః ॥

కొన్ని గుణాలు చూసి నేర్చుకుంటే అలవడతాయి. కాని కొన్ని గుణాలు చూసి నేర్చుకోవటానికి వీలులేనివి. దానం చేయ

టం, ప్రియంగా మాట్లాడటం, ధైర్యం, ఉచితానుచిత జ్ఞానం -
ఇవి నాలుగు సహజంగా సిద్ధించే గుణాలు.

ప్రతిపదార్థం :- దాత్వత్వం = దానము చేయుట, ప్రేమ
వక్తృత్వం = ప్రేమముగా మాట్లాడుట, ధీరత్వం = ధైర్యము,
ఉచితజ్ఞతా = ఔచిత్యము నెరుగుట, అభ్యాసేన = నేర్చుకొనుట
ద్వారా, న లభ్యంతే = పొందబడవు, చత్వారః = ఇవి నాలుగు,
సహజాః గుణాః = సహజములైన గుణములు.

సత్యం మాతా పితా జ్ఞానం

ధర్మో భారతా దయా సఖా ।

శాంతిః పత్నీ క్షమా పుత్రః

షడేతే మమ బాంధవాః ॥

ఒక మహాజ్ఞాని తన బంధువులను ఇలా పేర్కొంటాడు -

సత్యం నా తల్లి. జ్ఞానం నాతండ్రీ. ధర్మం నాసోదరుడు
దయా నా స్నేహితుడు. శాంతి నా పత్ని. సహనం నా పుత్రుడు
వీరే నా బంధువులు.

ప్రతిపదార్థం :- ఏతే = ఈ, పట్ = అరుగురు, మమ = నాయొక్క, బాంధవాః = బంధువులు.

జలబిందు నిపాతేన

క్రమశః పూర్యతే ఘటః ।

స హేతుః సర్వవిద్యానాం

ధర్మస్య చ ధనస్యచ ॥

ఒక్కొక్క నీటిబొట్టు పడి క్రమంగా కుండ నిండుతుంది. అదే రీతిగా విద్యలు, ధర్మం, ధనం వృద్ధి చెందుతాయి. అంటే ఒక్కొక్క అక్షరం కూడబలుక్కుంటూ ప్రారంభించిన విద్య అభ్యాసం ద్వారా సమస్త శాస్త్రాలకు విస్తరిస్తుంది. ఒక్కొక్క పైస కూడగట్టుకుంటూ ప్రారంభించబడిన ధనసంపాదన మహా సంపద అవుతుంది. క్రియలన్నింటా జాగ్రత్తతో ఆచరించబడే ధర్మం క్రమంగా అభివృద్ధి చెంది వానిని ధర్మాత్మునిగా తీర్చిదిద్దుతుంది.

ప్రతిపదార్థం :- ఘటః = కుండ, జలబిందు = నీటిబొట్టు యొక్క, నిపాతేన = పతనముచే అనగా పడుటచే, క్రమశః =

క్రమంగా, పూర్వతే = నింపబడును, సః = అది అనగా అపద్ధతి
సర్వవిద్యానాం = విద్యలన్నింటికి, చ = మరియు, ధర్మస్య =
ధర్మమునకు, చ = మరియు, ధనస్య = ధనమునకు, హేతుః =
కారణము.

సంతోషః త్రిషు కర్తవ్యః

స్వదారే భోజనే ధనే :

త్రిషు చైవ న కర్తవ్యః

అధ్యయనే జపదానయోః ।

మూడు విషయాలలో సంతృప్తి పొందాలి తన భార్య
విషయంలో, భోజన విషయంలో, ధన విషయంలో. కాని మరో
మూడు విషయాలలో సంతృప్తి తగదు. విద్యను అభ్యసించ
టంలో, జపం చేయటంలో, దానం చేయటంలోను అంటే
అధ్యయన జపదానాలలో సంతృప్తి చెందితే అభివృద్ధి ఉండదు.

నిత్య విద్యార్థిగా ఉండేవాడు, నిరంతర ధ్యాననిమగ్నుడు,
నిత్యదాత అవిచ్ఛిన్నమైన అభివృద్ధిని పొందుతారు.

ప్రతిపదార్థం :- సంతోషః = సంతోషము, త్రిషు = మూడింట అనగా మూడే విషయాలలో, కర్తవ్యః = చేయదగినది అనగా పొందదగినది. స్వదారే = తన భార్యయందు, భోజనే = భోజనమునందు, ధనే = ధనమునందును, చ = మరియు, త్రిషు = మూడు విషయాలలో, నైవ కర్తవ్యః = సంతృప్తి పొందరాదు. అధ్యయనే = విద్యను అభ్యసించుటలో, జపదానయోః = జపమునందు మరియు దానమునందు.

గుణైః సర్వజ్ఞతుల్యోఽపి

సీదత్యేకో నిరాశ్రయః ।

అనర్థమపి మాణిక్యం

హేమాశ్రయ మపేక్షతే ॥

గుణములందు సర్వజ్ఞునితో అనగా ఈశ్వరునితో సమానుడైనప్పటికి ఆశ్రయము లేనిదీ కష్టాలపాలగును అనగా రాణించలేడు. అమూల్యమైన మాణిక్యమైనను బంగారము నాశ్రయించి శోభించును కదా !

ఆశ్రయం లేనిదే గుణాలన్ని మరుగున పడిపోవును. అందుకే కవి గుణవంతులను మంచి ఆశ్రయమును చూసుకొమ్మని సంఘంలో చక్కగా రాణించమని బోధించాడు.

ప్రతిపదార్థం :- గుణైః = గుణములచేత, సర్వజ్ఞ తుల్యః + అపి = ఈశ్వరునితో సమానుడైనప్పటికి, నిరాశ్రయః = ఆశ్రయము లేని, ఏకః = ఒకడు, సీదతి = కష్టాలపాలగును, అనర్థం అపి = అమూల్యమైనప్పటికి, మాణిక్యం = మణి, హేమ + ఆశ్రయం = బంగారము యొక్క ఆశ్రయమును, అపేక్షతే = కోరుకొనును

సంసారతాప దగ్ధానాం

త్రయో విశ్రాంతిహేతవః ।

అపత్యం చ కల్మషం చ

సతాం సంగతిరేవ చ ॥

సంసారం ఎడతెగని సుఖదుఃఖాల వాహిని “స్వ”గతౌ అనే ధాతువునుండి ఉద్భవించింది సారశబ్దం. “సమ్యక్” అనే అర్థాన్నిచ్చే ఉపసర్గయైన “సం”తో కూడిన సారశబ్దం “ఎడతెగక

సాగిపోయేది" అనే అర్థాన్ని యిస్తుంది. అందులో సుఖానాన్ని యి దుఃఖాలూ ఉన్నాయి.

ఆ సంసారం వల్ల కలిగే దుఃఖాల సెగల్లో వాడిన మనస్సు అతి మళ్ళీ పరమేశాన్ని అద్దేవి మూడు. అవి-భార్య, సంతానం, సజ్జన సొంగత్యం.

ప్రతిపదార్థం :- సంసారతాపదగ్ధానాం = సంసార మనెడు తాపముచే దగ్ధులైన వారికి, విశ్రాంతిహీనతః = విశ్రాంతి కారణములు, త్రయః = మూడు, అపత్యం = సంతానము, చ = మరియు, కలత్రం = భార్య, చ = మరియు, సతాం = మంచి వారి యొక్క, సంగతిః ఏవ = సొంగత్యమే అనగా స్నేహమే!

అథమాః ధనమిచ్ఛన్తి

ధనం మానం చ మధ్యమాః ।

ఉత్తమాః మానమిచ్ఛన్తి

మానో హి మహతాం ధనమ్ ॥

అథములు ధనాన్ని కోరుకుంటారు. వారి జీవితలక్ష్యం ధన సంపాదన. మధ్యములు ధనాన్ని మాత్రమేకాక మానాన్ని కూడ

కోరుకుంటారు. ఉత్తములు మాత్రం మానాన్ని ప్రధానంగా
కోరుకుంటారు. ఎందుకంటే మహనీయులకు మానమే ధనం కదా!

దీపో భక్షయతే ధ్వాంతం
కజ్జలం చ ప్రసూయతే ।
యదన్నం భక్ష్యతే నిత్యం
జాయతే తాదృశీ ప్రజా ॥

దీపం చీకటిని మ్రింగి నల్లని మసిని బైటకు క్రక్కుతుంది.
అంతే కదా.... ఎట్టి అన్నాన్ని నిత్యం భుజిస్తారో వారికట్టి
సంతానమే కలుగుతుంది.

అంటే సత్త్వగుణ పోషకములైన దినుసులు గల ఆహారం
సౌత్త్వికభావనాప్రేరకమై తద్వారా సత్సంతతికి కారణమౌతుంది.
రజః - తమోగుణదాయకమైన ఆహారం క్రౌర్య - కౌటిల్యహేతువై
దుష్టసంతతిని ఉత్పాదిస్తుంది.

అందుకే ఉపనిషత్తులు “అన్నాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని
జాయంతే” అన్నాయి. “అన్నం నుండియే ఈ సమస్త ప్రాణి
కోటి జన్మిస్తోంది.”

ప్రతిపదార్థం :- దీపః = దీపము, ధ్వస్తం = చీకటిని,
 సుతే = తినును (తనలో లీనము చేసుకొనునని అర్థము),
 మరియు, కజ్జలం = కొడుకను అనగా మసీని, ప్రసూ
 తీ = వెడలగ్రక్కును, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, యత్ = ఎటు
 , అన్నం = అన్నము, భక్ష్యతే = తినబడునో, తాదృశీ =
 వంటి, ప్రజా = సంతానము, జాయతే = జన్మించును.

యస్య నాస్తి స్వయం ప్రజ్ఞా
 శాస్త్రం తస్య కరోతి కిమ్ ।
 లోచనాభ్యాం విహీనస్య
 దర్పణః కిం కరిష్యతి ॥

“స్వయంప్రజ్ఞ” లేని వానికి శాస్త్రమేమి చేయగలదు?
 గా అట్టివానికి శాస్త్ర పరిశ్రమ వ్యర్థం. కన్నులు లేనివానికి
 మేమి చేయగలదు? అనగా గ్రుడ్డివానికి అద్దంతో ఏమి
 ం?

“స్వయం ప్రజ్ఞ” అంటే పరుల బోధను అపేక్షించకుండ
 స్వయంగా శాస్త్రమును అవగాహన చేసుకొనగల ధీశక్తి.

ప్రతిపదార్థం :- యస్య = ఎవనికి, స్వయంప్రజ్ఞా
 స్వయంప్రజ్ఞ, న + అస్తి = ఉండదో, తస్య = వాని
 శాస్త్రం = శాస్త్రము, కిం కరోతి = ఏమి చేయును ? తోచనాభ్యా
 విహీనస్య = కన్నులు లేనివానికి, దర్పణః = అద్దము, కి
 కరిష్యతి = ఏమి చేయగలదు ?

పృథివ్యాం త్రీణి రత్నాని
 జలమన్నం సుఖాషితమ్ ।
 మూఢైః పాషాణఖండేషు
 రత్నసంభ్రావిధీయతే ॥

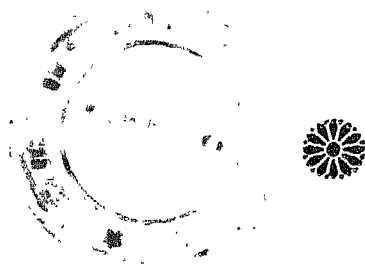
ఈ భూమిపైన మూడు రత్నాలున్నాయి - నీరు, అన్నము
 సుఖాషితము. కాని మూర్ఖులు వర్తి రాళ్ళముక్కల్ని రత్నాలుగా
 పరిగణిస్తారు

ఇదొక చమత్కారం. “రత్నం” అంటే శ్రేష్ఠమైనదని
 అర్థం. బ్రతకటానికి నీరు, అన్నం అవసరం. బ్రతుకుని వెలుగు
 రాశిగా మార్చుకోటానికి సుఖాషితం అవసరం. అందుకే అత్యంత
 శ్రేష్ఠమైన ఆ మూడే రత్నాలు గాని రాళ్ళముక్కల
 రత్నాలా ? అని నీతికారుడు చమత్కరించాడు.

ప్రతిపదార్థం :- పృథివ్యాం = భూమిపైన, త్రీణి =
 మూడు, రత్నాని = రత్నములు, జలం = నీరు, అన్నం =
 ఆహారం, సుఖాషితం = మంచినీటి, మూడైః = మూర్ఖుల చేత,
 పాషాణభండేషు = రాతి ముక్కుల యందు, రత్నసంఖ్యా =
 రత్నములనెడు పేరు, అభిధీయత = చెప్పబడుచున్నది.

సత్యేన ధార్యతే పృథ్వీ
 సత్యేన తపతే రవిః ।
 సత్యేన వాతి వాయుశ్చ
 సర్వం సత్యే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥

సత్యం వల్లనే యీ భూమి యిలా స్థిరంగా
 సత్యం వల్లనే సూర్యుడు ప్రకాశిస్తున్నాడు. సత్యం
 వాయువు వీస్తోంది. సమస్తవస్తు సంతతి సత్యమందే ప్ర
 మేంది. ఇది సత్యమహిమ.

55422